Univerzita Karlova v Praze
Fakulta sociálních věd
Institut politologických studií

Varšavská smlouva 1970

Cesta k smluvnímu urovnání německo–polských vztahů v letech 1945-1975

(bakalářská práce)

Vypracoval: Emanuel Hovorka
Obor: politologie a mezinárodní vztahy
Akademický rok 2006-2007
Vedoucí práce: PhDr. et Dipl.-Pol. Martin Jeřábek

Čestné prohlášení

Čestně prohlašuji, že jsem předkládanou bakalářskou práci na téma „Varšavská smlouva 1970“ vypracoval samostatně, s využitím pramenů a literatury uvedených dále.

V Praze dne 15. května 2007

Emanuel Hovorka

1. ÚVOD 4
1.1. POLSKO-NĚMECKÉ VZTAHY PO DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLCE 4
1.2. METODY PRÁCE 6
1.3. PRAMENY A LITERATURA 6
2. POLSKÁ OTÁZKA V KONTEXTU DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY 10
2.1. PÁTÉ DĚLENÍ POLSKA 10
2.2. VÝCHODNÍ A ZÁPADNÍ HRANICE POLSKA V JEDNÁNÍCH VELKÉ TROJKY 11
3. OKOLNOSTI VZNIKU POLSKO–NĚMECKÉ HRANICE NA LINII ODRA/LUŽICKÁ NISA 15
3.1. HISTORICKÉ HLEDISKO 15
3.2. PRŮBĚH HRANICE ODSOUHLASENÝ POSTUPIMSKOU DOHODOU 17
4. POLSKÁ A NĚMECKÁ ZAHRANIČNÍ POLITIKA PO ROCE 1945 19
4.1. NĚMECKÁ ZAHRANIČNÍ POLITIKA PO ROCE 1945 21
4.2. ZVLÁŠTNÍ ROLE NDR 25
5. POLSKÁ ZAHRANIČNÍ POLITIKA PŘED UZAVŘENÍM VARŠAVSKÉ SMLOUVY 26
6. POLSKÁ OTÁZKA V RÁMCI NĚMECKÉ OSTPOLITIK 28
6.1. OBRAT V ZAHRANIČNÍ POLITICE SRN VŮČI VÝCHODU 29
6.2. OSTPOLITIK WILLYHO BRANDTA 29
6.3. MOSKEVSKÁ SMLOUVA A TZV. BAHRŮV DOKUMENT 31
7. VARŠAVSKÁ SMLOUVA 1970 32
7.1. SPORNÉ OTÁZKY 32
7.2. PRŮBĚH JEDNÁNÍ A PODPIS SMLOUVY 33
8. ROZBOR VARŠAVSKÉ SMLOUVY A SOUVISEJÍCÍCH DOKUMENTŮ 35
8.1. VÝMĚNA DIPLOMATICKÝCH NÓT MEZI SPOLKOVOU REPUBLIKOU A TŘEMI VELMOCEMI 36
8.2. POLSKÁ „INFORMACE“ 37
8.3. DALŠÍ SOUČÁSTI SMLOUVY 38
9. VARŠAVSKÁ SMLOUVA JAKO VYVRCHOLENÍ VZTAHŮ SRN A PLR 39
9.1. VLIV NA VNITROPOLITICKOU SITUACI SRN 39
9.2. VÝZNAM PRO DALŠÍ VZTAHY SRN A PLR 41
9.3. VARŠAVSKÁ SMLOUVA JAKO POČÁTEK POLSKO-NĚMECKÉHO USMÍŘENÍ 43
10. ZÁVĚR 46
11. SUMMARY 48
12. SEZNAM ZKRATEK 49
13. LITERATURA 50
14. PŘÍLOHY 54
14.1. SMLOUVA MEZI POLSKOU LIDOVOU REPUBLIKOU A SPOLKOVOU REPUBLIKOU NĚMECKO O ZÁKLADECH NORMALIZACE JEJICH VZÁJEMNÝCH VZTAHŮ 54
14.2. VÝTAH Z JALTSKÉHO PROTOKOLU TÝKAJÍCÍ SE POLSKÝCH HRANIC 56
14.3. VÝTAH Z POSTUPIMSKÉ DOHODY TÝKAJÍCÍ SE ZÁPADNÍ HRANICE POLSKA 57
14.4. CURZONOVA LINIE 58
14.5. HRANICE NA LINII ODRA/LUŽICKÁ NISA 59
14.6. PRŮZKUM VEŘEJNÉHO MÍNĚNÍ V SRN Z 14. PROSINCE 1970 60

1. Úvod

1.1. Polsko-německé vztahy po druhé světové válce

V evropském mezinárodním uspořádání hrají vzájemné vztahy Polska a Německa velmi důležitou roli a období po druhé světové válce patřilo mezi nejdůležitější periody v této oblasti. Tento vztah, který se jako nit táhne již po staletí dějinami Evropy, se vyznačoval po dlouhou dobu značným napětím, které bylo asi nejvíce patrné na častých posunech polsko-německých hranic. Zajímavostí poválečného období je především fakt, že oba státy, ač na evropské poměry velké, vyspělé a lidnaté, byly až do konce studené války omezeny ve výkonu vlastní zahraniční politiky a mohly se tak na normalizaci vzájemných vztahů svobodně podílet až poté, co si opět vydobyly nezávislost v rozhodování o své budoucnosti. Toto faktické omezení, které bylo ještě násobeno rozdělením Německa, normalizaci vztahů výrazně ztěžovalo. Obě země byly do značné míry závislé na stanovisku velmocí z té či oné strany železné opony a v konečném důsledku se vzájemné urovnání sporů zároveň stalo pomyslnou symbolickou tečkou, která uzavírala období války studené. Nejpalčivějšími problémy, které byly nuceny oba státy vyřešit, byly otázky polsko-německé hranice a poválečného odsunu německého obyvatelstva z Polska. Celý tento proces je zároveň interpretován v souvislosti s existencí Spolkové republiky Německo (dále jen SRN) a Německé demokratické republiky (dále jen NDR), která z polsko-německých vztahů učinila komplikovaný souhrn vzájemně se prolínajících závislostí a podmíněností, které v konečném důsledku celý problém ještě více prohlubovaly. Cesta k urovnání vzájemných sporů od konce války až k podpisu Smlouvy mezi SRN a Polskou lidovou republikou (dále jen PLR) o normalizaci vzájemných vztahů (dále jen Varšavská smlouva) je ústředním tématem této bakalářské práce.

Česká republika sousedí s oběma zeměmi a z toho důvodu je pod jejich neustálým hospodářským, kulturním i politickým vlivem. Ač v současné době nejsou v české zahraniční politice vztahy k Polsku a Německu nijak zvlášť problematické, v budoucnu se tento poměr může zásadně změnit. Polsko totiž aspiruje ve spolupráci s Německem na roli středoevropského hegemona a hodlá v tomto směru zaujmout aktivní a odpovědnou roli. Německo naopak hledá způsob, jakým svoje současné postavení, které po sjednocení země a současné nejistotě ohledně budoucnosti Evropské unie fakticky odpovídá postavení významné regionální mocnosti, adekvátně uchopí. Pro Českou republiku to bude znamenat

zintenzívnění vztahů, obezřetný a odpovědný přístup k oběma státům, který nelze vytvořit bez znalosti historie, východisek a motivů, jež vzájemné vztahy současného Německa a Polska řídily a řídí. Zároveň je ze současné diskuze o vzájemných polsko-německých vztazích (především v souvislosti se vztahem EU – Rusko) patrné, že proces hledání společné řeči nadále pokračuje a v budoucnu se ještě více obecně promítne do politiky Evropské unie. Jako příklad mohu uvést aktuální spor o energetickou koncepci EU, která bude v dlouhodobém horizontu zcela jistě předmětem mnoha sporů mezi německými a polskými politiky.[1]

Tato práce je zaměřena na srovnání německé a polské zahraniční politiky v rozmezí let 1945-1975. Tyto roky měly určující vliv na urovnání vzájemných vztahů a po staletí konfliktů otevřely možnosti do té doby nebývalé spolupráce. Uvozuje jej sled velkých konferencí antihitlerovské koalice v Teheránu, Jaltě a Postupimi, kde byly položeny základy uspořádání v Evropě po druhé světové válce a kde bylo zároveň určeno místo obou zemí v něm. Všechny tři konference měly na pojednávanou problematiku zásadní vliv, protože stanovily přímo či nepřímo základní podmínky, v nichž budou oba státy po válce existovat. Celé období uzavírá smlouva mezi SRN a PLR podepsaná ve Varšavě v roce 1970 a na ní navazující procesy normalizace. Záměrem práce tedy především analyzovat vývoj vzájemných vztahů v těchto letech v souvislosti s vývojem studené války a snaha odkrýt závislost formulace státních zájmů na vnitropolitické situaci, resp. na politickém zřízení zúčastněných států.

Z hlediska struktury je práce rozdělena do deseti kapitol. První až třetí kapitola uvozuje nástin historického vývoje a rozbor problematické hranice na linii Odra/Lužická Nisa. Čtvrtá až šestá část obsahuje analýzu zahraniční politiky SRN a Polska po druhé světové válce - jedná se o rozbor konkrétních procesů vedoucích k uzavření Varšavské smlouvy. V sedmé až deváté kapitole autor analyzuje Varšavskou smlouvu ve světle předkládaných faktů a navazuje přehledem vlivů na budoucí uspořádání. V závěru si klade otázku, zda a jak splnila fakticky tato smlouva cíl, jímž byla normalizace vztahů Polska a SRN po druhé světové válce.

---

[1] Jako příklad lze uvést výstavbu plynovodu Nord Stream Pipeline (Die Nordeuropäische Gasleitung), který má od roku 2010 dopravovat ruský plyn na dně Baltského moře ze severního Ruska do Německa. Trasa je vedena tak, aby obešla veškeré státy v regionu včetně Polska, oficiálně z důvodu úspory tranzitních poplatků. Kritici projektu, mezi nimi především Polsko, namítají, že celý projekt obchází pobaltské státy nejenom geograficky, ale i polticky, neboť je řešen na úrovni bilaterálních rusko-německých vztahů. Více viz http://www.nord-stream.com, ověřeno dne 15.5.2007.

1.2. Metody práce

Většina dat pro tuto práci je čerpána z polsky a německy psaných původních zdrojů, neboť touto metodou lze docílit maximální možné autenticity analýzy vybraného tématu. Autor by rád komparativní metodou rozboru textů popsal východiska a motivy smluvních stran, procesy hledání kompromisů a v konečném důsledku také vliv, jaký tyto procesy měly do budoucna. Sledováním vývoje strategických koncepcí polské a německé zahraniční politiky se pokusí popsat, v čem tkví přínos uzavřené smlouvy. pro poválečné polsko-německé vztahy.

Hlavní metodou této práce je analýza klíčových dokumentů v kontextu okolností doby jejich vzniku a v neposlední řadě i vztah konkrétních aktérů a autorů k dané problematice. Jedná se především o část Postupimské dohody týkající se polských západních hranic, tzv. Bahrův dokument, Moskevská smlouva a Varšavská smlouva a na ní navazující dokumenty.[2] Na analýzu dokumentů přirozeně navazuje otázka účinnosti těchto dokumentů a funkčnosti nástrojů, jež poskytly. Úkolem je tedy analýza procesů, jež vedly dva naprosto odcizené národy v historicky zcela nevýhodných podmínkách k postupné a velmi obtížné normalizaci navázání vztahů. Smyslem této práce je také zhodnocení efektivity schválené smlouvy. Autor se soustředí především na popsání problémů a rizik, které s sebou tato historická podmíněnost studenou válkou nesla, a to na základě dostupných pramenů. Komparativní analýza vývoje vzájemných vztahů je tedy hlavním přínosem této práce.

1.3. Prameny a literatura

Většina literatury byla shromážděna během studijního zahraničního pobytu v Krakově a Frankfurtu nad Mohanem. V roce 2003 měl autor příležitost zúčastnit se několika na sobě nezávislých panelových diskuzích k danému tématu v obou zemích a na základě této zkušenosti byl sestaven seznam literatury k dané problematice. V rámci snahy o objektivní přístup se autor snažil udržet poměr polské a německé literatury vyrovnaný.

---

[2] Podrobněji o těchto dokumentech viz část kapitola 6 a 7 a příloha 14.1.

Ačkoliv je primárně čerpáno především z německé a polské literatury, autor by rád přesto z české bibliografie jmenoval publikaci Jaroslavy Plškové *Východní politika Brandtovy vlády v letech 1969-1974*, která poskytuje stručný přehled o daném tématu a především překlady Varšavské smlouvy a některých dalších souvisejících dokumentů do češtiny, které jsou buď přímo součástí příloh této práce nebo je z nich citováno.

K analýze souvislostí v historickém kontextu doby a pro analýzy závislostí zahraničněpolitických aktivit na vnitropolitických podmínkách v zúčastněných státech autor vycházel z následujících publikací: *Geschichte der Bundesrepublik Deutschland* Manfreda Görtemarkera, *Půl století dějin Polska 1939-1989* Aandrzeje Paczkowskeho, dále potom *Dějiny Německa* Helmuta Müllera a *Die DDR 1945-1990*, což je přepracovaná publikace o dějinách NDR s názvem *Geschichte der DDR* Hermanna Webera.

Pro zpracování zahraniční politiky SRN v relevantním období z hlediska faktografického autor vycházel z práce Christiana Hackeho *Die Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland*, která je klasickým dílem poskytujícím přehledný popis jejího vývoje. Z hlediska výkladu souvislostí, příčin a následků jednotlivých důležitých zahraničněpolitických kroků SRN vůči Polsku autor vycházel z podobně uznávané publikace Gregora Schöllgena se stejným názvem. Obě tyto práce zároveň posloužily při analýze nové východní politiky vlády Willyho Brandta, jehož dílo *Friedenspolitik in Europa* je rovněž zdrojem informací především o jeho konkrétní zahraničně politické koncepci. Kromě těchto stěžejních publikací by autor rád dále jmenoval analytické práce Petera Bendera *Die Neue Ostpolitik und ihre Folgen* a *Anfänge einer neuen Ostpolitik?* Mechthilda Lindemanna, které poskytují kvalitní informační přehled o souvislostech doby vzniku Brandtovy východní politiky a vztahu SRN k východoevropským zemím.[3]

Z hlediska tématu polsko-německých vztahů by autor rád uvedl *Bundesrepublik Deutschland – Volksrepublik Polen* kolektivu autorů Jacobsen, Schweitzer, Sulek a Trzeciakowski, dále publikaci *Die deutsch-polnischen Beziehungen von 1945 bis in die Achtziger Jahre* Gottholda Rohdeho a v neposlední řadě soubor čtyř příspěvků vědeckého kolokvia *Die deutsch-polnischen Beziehungen: Eine Interessen- und Wertegemeinschaft?*, konkrétně *Der lange Weg der Normalisierung* Dietera Bingena, *Zwangsverordnete Freundschaft? DDR und Polen 1949-1990* Ludwiga Mehlhorna a *Vergesellschaften der Außenpolitik. Die Rolle nichtstaatlicher Akteure in den deutsch-*

---

[3] Podrobněji k východní politice v době, kdy byl Willy Brandt ministrem zahraničních věcí a následně kancléřem SRN viz kapitola 5 a 6.

polnischen Beziehungen vor 1990 Basila Kerskiho.[4] Tyto příspěvky velmi pomohly k pochopení společenských a historických souvislostí vztahu Poláků a Němců. Zcela aktuální publikací je *Die Deutschen und der Osten* Wolfganga Wippermana, která s velkým odstupem ozřejmuje veškeré historické podmíněnosti (nejen) polsko-německého nedorozumění, podává velmi zajímavý a netradiční pohled na vztah Němců k Polákům a vysvětluje, jak a proč vznikly hluboce zakořeněné předsudky a resentimenty ve vzájemných vztazích.

V případě polských zdrojů autor vycházel z materiálů dostupných v knihovně Jagellonské univerzity v Krakově, z nichž pro faktografickou práci čerpal především z publikace *Z tajników archiwów dipl.* Adama Marszalka, který nabízí přehledné zpracování polského pohledu na vývoj jednání velmocí o budoucím uspořádání polského a německého území po druhé světové válce, dále *Ruch oporu wobec Trzeciej Rzeszy* Andrzeje Chodubského. Souhrnný polský pohled na poválečné mezinárodní vztahy v Evropě je k dispozici v publikaci *Stosunki międzynarodowe w Europie 1945-1999*, jejíž autorem je Stanisław Parzymies.

Problémem polské hranice a hlavními motivy polské poválečné zahraniční politiky se intenzivně zabývá Tadeusz Marczak v práci, která se nazývá *Granica zachodnia w polskiej polityce zagranicznej w latach 1944-1950.* Tato kniha podává velmi podrobný popis vývoje polsko-německé hranice a byla přínosná především proto, že obsahuje velmi detailní informace o okolnostech jejího vzniku. V neposlední řadě by autor rád jmenoval publikaci Jędrzeje Giertycha s názvem *Polska i Niemcy*, která se taktéž zabývá motivy polské zahraniční politiky. Velmi stručný a srozumitelný právnický rozbor stavu hranice na linii Odra/Lužická Nisa z polského pohledu podal v knize *Granica polsko-niemiecka w świetle norm międzynarodowych* Romam Giertych.

Co se kritického zhodnocení literatury týče, je třeba upozornit, že se k danému tématu vyskytuje nepřeberné množství německé literatury s rozličným obsahovým rozlišením a velmi různorodým úhlem pohledu. To je dáno především tím, že zvolené téma je v SRN stále živým politickým tématem a mnoho autorů bylo nebo stále je aktivně politicky činných. To se týká například memoárů Willyho Brandta a Egona Bahra a ještě

---

[4] Toto kolokvium se konalo v Berlíně v srpnu 2001 u příležitosti desetiletého výročí podpisu smlouvy mezi SRN a Polskem. Všechny příspěvky jsou volně přístupné na internetových stránkách http://skylla.wz-berlin.de/pdf/2001/p01-305.pdf, ověřeno 27.4.2007.

více pak citované publikace Petera Bendera, který se jako žurnalista v době vzniku nové východní politiky výrazně za tento projekt zasazoval.[5]

V případě polských zdrojů je třeba brát ohled na působení autora v kontextu polské politiky. V práci se tato výtka týká především citovaných autorů Jędrzeje i Romana Giertycha, neboť oba svou politickou aktivitou, byť ve zcela různých podmínkách a rozličných obdobích, podávají prostřednictvím své publikační činnosti spíše zaujatý pohled.[6] Oba dva jsou z hlediska vztahu k SRN zastánci nacionalistické linie, která obhajuje kolektivní německou vinu za rozpoutání druhé světové války, a především obhajuje stanovisko, že bývalá německá území na východě přiřčená Polsku po roce 1945 nejsou kompenzací za ztráty na východě, ale kompenzací za válku samotnou. Přesto je třeba oba autory uvést a citovat, neboť se zásadní měrou podíleli na tvorbě polské zahraniční politiky (u R. Giertycha toto platí dodnes).

---

[5] Willy Brandt byl starostou Západního Berlína v letech 1957-1966,poté do roku 1969 ministrem zahraničních věcí SRN a následně kancléřem až do roku 1974. Egon Bahr pracoval z jeho pověření jako sekretář a účastnil se aktivně realizace Brandtovy zahraničněpolitické koncepce, na jejímž vzniku se sám podílel.

[6] J.Giertych (1909-1992) byl po celý život aktivně politicky činným bojovníkem za svobodné a demokratické Polsko. V letech 1927 až 1932 pracoval na ministerstvu zahraničních věcí, poté byl v konzulárních službách, během války vězněn Němci a po válce žil jako oponent komunistického režimu v emigraci. Jeho vnuk Roman Giertych (*1971) je podobně aktivní v současné polské politice, po ukončení právnické praxe vstoupil do aktivní politiky a od roku 2006 je ministrem školství za Polskou ligu rodin. Pohybuje se v nacionalistickém spektru dnešní polské politické scény.

2. Polská otázka v kontextu druhé světové války

2.1. Páté dělení Polska[7]

Německý útok na Polsko, kterým byla 1. září 1939 zahájena druhá světová válka, a následná okupace polského území Třetí Říší byla provedena na základě paktu o neútočení z 23. srpna 1939 a na ní navazujícího tajného dodatku, který uzavřeli za Německo ministři zahraničních věcí Ribbentrop a za SSSR Molotov. Tato dohoda předpokládala průběh hranice mezi SSSR a Německem na linii San – Bug – Narew – Pisa a ve svém důsledku docílila toho, že většina polského etnika zůstala na německé straně. Jednalo se zhruba o deset miliónů obyvatel na území o rozsahu 90 000 km^2, které bylo integrováno do Třetí říše, a dalších zhruba dvanáct miliónů obyvatel na 98 000 km^2, kde byl Hitlerem vytvořen Generální Gouvernement. Během několika týdnů po ukončení vojenského tažení se Polsko ocitlo pod čtyřmi okupačními režimy: malou část pohltila Litva, dvě části o zhruba stejné velikosti a podobném počtu obyvatel byly začleněny do SSSR a Třetí říše. Poslední část se stala zvláštním, čistě okupačním Generálním Gouvernementem pod správou Říše.[8]

Okupace polského území jak SSSR tak Německem výrazně zasáhla do státotvorného vědomí Poláků a na mnoho let dopředu ovlivnila principy polské politiky. Je zároveň příčinou i důsledkem hluboce zakořeněné poválečné nedůvěry Poláků vůči Rusům i Němcům zároveň. Zářijový útok na Polsko provedený Německem bez vyhlášení války měl za cíl celkové zničení polského státu včetně jeho etnika, které mělo být buď odsunuto na východ nebo fyzicky zlikvidováno podle Hitlerových plánů. Odhady o počtu obětí, které dosáhly odhadem 4,52 milionu obyvatel (z toho 4,2 milionu civilistů), jsou toho pouze důkazem.[9] Není třeba dodávat, že aktivity německé i ruské armády na polském území patřily k tomu nejbrutálnějšímu, co válka vůbec přinesla. Tyto události byly vyvrcholením úsilí Hitlera i Stalina o zničení polského státu, který si chtěli podrobit. Ukončují významnou etapu v polských dějinách, neboť likvidují samostatný polský stát,

---

[7] Označení „páté" je použito v této souvislosti s ohledem na obecně rozšířené pojetí, které po trojím dělení Polska v letech 1772 až 1795 považuje likvidaci tzv. kongresovky v roce 1830 za čtvrté dělení polského území. Pakt Hitlera se Stalinem je v tomto pojetí pátým dělením Polska.

[8] Podrobně o průběhu druhé světové války v Evropě a okupaci Polska Německem a Svazem sovětských socialistických republik viz např. NÁLEVKA, V: Druhá světová válka, Triton, 2003.

[9] GÖRTEMARKER, M.: Geschichte der Bundesrepublik Deutschland. Von der Gründung bis zur Gegenwart, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, 2004, str. 19.

který vznikl po letech rozdrobení v roce 1918 opět jako nezávislá země všech Poláků. Polsko bylo až do konce války okupovanou zemí a o jeho osudu rozhodovaly za značného přispění polské exilové vlády v Londýně především velmoci. Tato tzv. polská otázka se stala jedním z nejdůležitějších bodů mnoha jednání Velké trojky na konferencích, jež se zabývaly uspořádáním Evropy po porážce Německa. [10]

2.2. Východní a západní hranice Polska v jednáních Velké trojky

Určující vliv na poválečné územní uspořádání Polska měly od vzniku protihitlerovské koalice všechny konference, na nichž se koaliční mocnosti dohadovaly o budoucnosti Evropy. Stanoviska zúčastněných zemí k budoucnosti Německa i Polska se přitom v průběhu války měnila a obzvláště v případě SSSR lze pozorovat velmi silný tlak na revizi hranic, která by území polského státu posunula o několik set kilometrů na západ.

Na konferenci Velké trojky v Teheránu, která se konala od 28. listopadu do 1. prosince 1943, bylo kromě dalších válečných rozhodnutí přijata rámcová dohoda o změně poválečných polských hranic, přičemž bylo přijato sovětské stanovisko k jejich východní části, která měla vést po linii stanovené sovětsko-německou smlouvou z roku 1939. Spojenci se dále dohodli, že Polsku bude tato územní ztráta na východě kompenzována západními oblastmi Německa, neboť panovala obecná shoda o nutnosti eliminace Pruska, jehož území se tato kompenzace ve velké míře týkala. Západní hranice Polska se tím pádem měla posunout na linii Odry a Nisy, přičemž v době konání konference se ještě počítalo s Nisou Kladskou a nikoliv Lužickou jako s hraniční řekou.[11] Kladská Nisa, která teče východněji od Lužické a taktéž ústí do Odry, by v tomto případě nepatrně zmenšila území přidělené nakonec Polsku. Na tomto území Dolního Slezska se nachází několik menších regionálních měst (například Kladsko). Zároveň byl přijat princip přesídlení německého i polského obyvatelstva z území, jichž se tyto komplexní hraniční přesuny týkaly. Stanovisko polské exilové vlády, tlumočené v dobře připraveném memorandu premiéra Mikołajczyka ze 16. listopadu 1943, bylo ignorováno.[12] Obsahovalo požadavek udržení východní hranice podle ustanovení sovětsko-polské tzv. rižské smlouvy

---

[10] Velká trojka je označení pro vedoucí představitele USA, SSSR a Velké Británie, kteří spolupracovali na porážce Německa. V této souvislosti se Velká trojka někdy také označuje jako antihitlerovská koalice.

[11] Pro účely této práce je použit geografický pojem Kladská Nisa pro tzv. slezskou Nisu, která je v některých pramenech (zvláště v anglicky psané literatuře) uváděna také pod označením východní Nisa.

[12] S.Mikołajczyk (1901-1966) byl v letech 1940 až 1943 vicepremiérem a poté až do roku 1945 premiérem polské exilové vlády v Londýně. Po válce krátce působil ve vysoké politice, v roce 1947 emigroval do USA.

z roku 1920 a přiznání územních zisků na severu a na západě, přičemž se zdůrazňovalo, že nemohou být pokládány za kompenzaci za eventuální odstoupení východních území SSSR.[13] Polský zástupce se jednání nezúčastnil a polská vláda byla o konečných rozhodnutích informována oficiálně až o rok později.[14]

Sovětské stanovisko tedy vycházelo z principu uznání hranice na základě sovětsko-německé smlouvy, což ovšem bylo v rozporu s Atlantickou chartou, která z principu takový postup odmítala.[15] Úspěšný postup Rudé armády, Stalinovy osobní ambice a jeho nesmírná neústupnost nicméně vedly k tomu, že Spojenci toto stanovisko přijali. Následkem těchto událostí se otázka poválečných polských hranic stávala nepříjemnou záležitostí spojeneckých vztahů a v konečném důsledku měla určující vliv na poválečné uspořádání polsko-německých vztahů. Konference v Teheránu totiž přijala princip přesunu polského území směrem na západ – ve prospěch SSSR a na úkor Německa, resp. především na úkor území Východních Prus, které byly označeny za jednoho z hlavních viníků války.[16]

Po skončení konference vyvinuli Spojenci v čele s Velkou Británií na Polsko tlak a Churchill se snažil Mikołajczyka přimět k přijetí nové podoby polského teritoria s odkazem na fakt, že bez SSSR nelze válku vyhrát a Stalinovy požadavky na východní území včetně Lvova nelze odmítnout. Polská exilová vláda nakonec souhlasila, ovšem pod podmínkou, že budou nové německo-polské hranice garantovány Spojenci a jejich stanovení bude obsaženo v jednom dokumentu současně s dohodou o hranicích se SSSR, a německé hranice s Polskem se stanou jednou z podmínek bezpodmínečné kapitulace Německé říše *sine qua non*.[17]

Následující konference v Jaltě probíhala v podobném duchu. Osm dní, od 4. do 11. února 1945, trvalo druhé setkání Velké trojky na Krymském poloostrově a otázka podoby polské vlády a budoucí hranice Polska s Německem patřily mezi

---

[13] Rižská smlouva stanovila podmínky ukončení války, kterou vedlo Polsko se Sovětským svazem v roce 1920. Podrobněji viz např. KRASUSKI, J.: Tragiczna niepodległość. Politika zagraniczna Polski w latach 1919-1945, Wydawnictwo Poznańskie, 2000, část 1.

[14] PACZKOWSKI A.: Půl století dějin Polska 1939-1989, Academia, Praha, 2000, ISBN: 80-200-0737-7, str. 70.

[15] Atlantická charta bylo společné prohlášení států bojujících proti nacistickému Německu, vydané na konferenci v Londýně 14. srpna 1941. Šlo o prohlášení prezidenta USA F. D. Roosevelta a britského ministerského předsedy W. Churchilla o společném postupu v probíhající válce. Dokument byl především výrazem snahy uvolnit obchodní omezení, podpořit politické svobody národů a neuznat jakékoliv válečné územní zisky, do nichž spadala i anexe části polského území SSSR v roce 1939.

[16] MARCZAK, T.: Granica zachodnia w polskiej polityce zagranicznej w latach 1944 – 1950, kap. 1,2,3, Wydawnictwo Universytetu Wroclawskiego,WRO, 1995, str. 13.

[17] Z lat.: *Condicio sine qua non* - podmínka, bez níž ne.

nejobtížnější body.[18] Závěrečné komuniké nicméně slavnostně prohlašovalo, že polskou východní hranicí bude tzv. Curzonova linie a to s odchylkou 5 až 8 kilometrů ve prospěch Polska.[19] Kompenzací za tuto územní ztrátu mělo dojít k značnému přírůstku polského území na severu a na západě.[20] Stalin a Molotov tedy prosadili posun polské východní i západní hranice, ačkoliv formulace podoby její západní části byla značně vágní. Myšlenka hranice na Kladské Nise byla již úplně opuštěna. Tato skutečnost ilustruje postavení, v němž se ocitla anglosaská část koalice – Rudá armáda již plně kontrolovala celé polské území a de facto na něm vykonávala vládu. Reálný vliv Britů a Američanů byl již v této oblasti mizivý.

Otázka západní hranice Polska po skončení války úzce souvisela s vývojem na jeho území, resp. s probíhající vnitropolitickou krizí v Polsku. USA a Velká Británie usilovaly o uznání polské exilové vlády v Londýně ze strany SSSR.[21] Přesto nakonec Roosevelt i Churchill souhlasili s výměnou území nacházející se východně od Curzonovy linie za Východní Prusy a Gdańsk (západní hranici měla tvořit Odra a Lužická Nisa), ačkoliv se očekával silný odpor ze strany Polska kvůli ztrátě Lvova a Vilniusu, jež byly po staletí důležitými kulturními centry polského národa.

Závěry přijaté na Jaltské konferenci měly určující význam, neboť v podstatě sloužily jako předstupeň mírové konference, která se konala v Postupimi v roce 1945. Poskytovala-li totiž teheránská usnesení ještě jakousi šanci na změny hranic, poněvadž se dalo předpokládat, že východní hranice Polska bude západní hranicí sovětské říše, pak pozdější skutečnosti a jejich potvrzení na jaltské konferenci takové naděje oslabily. Postupimská konference se konala od 17. července do 3. srpna 1945 ve znamení nastávající studené války, neboť stanoviska Sovětského svazu a USA se začala od sebe výrazně lišit a jednání o polské otázce toho byly dokladem. Americká politika *containmentu*, která se právě rodila, měla za následek, že se obě západní delegace snažily

---

[18] BÓGDAŁ-BRZEZIŃSKA, A.: Globalizacja politiky stanów zjednoczonych 1945-1949, Warszawa, 2001, str.361: Churchil o polské otázce prohlásil, že je lakmusovým papírkem konference.

[19] Curzonova linie byla vytyčena na základě dohody Rady Dohody podle usnesení z 8. prosince 1919. Tvořila ji západní hranice SSSR (současného Běloruska) s Polskem. Její trasa vedla (od severu) ve směru Grodno - Jalovka - Němirovo - Brest - řeka Bug – Krylovo, poté jihozápadně k československé hranici. Během polsko-sovětské války v roce 1920 předložil britský ministr zahraničí G. N. Curzon Moskvě návrh, aby se Rudá armáda na svém postupu zastavila právě na této linii. Podrobně na mapě viz Příloha 14.4.

[20] PACZKOWSKI A.: Půl století dějin Polska 1939-1989, Academia, Praha, 2000, ISBN: 80-200-0737-7, str. 86.

[21] BÓGDAŁ-BRZEZIŃSKA, A.: Globalizacja politiky stanów zjednoczonych 1945-1949, Warszawa, 2001, str. 361.

zastavit rozpínání SSSR v Evropě.[22] Poprvé za účasti samotných Poláků proběhla řada jednání o konečné podobě polsko-německých hranic. Přes odpor britské delegace došlo k dohodě o jejich průběhu na linii Odra/Lužická Nisa. Území získaná (dále jen Získaná území) až k této linii měla být kompenzací za území ztracená na východě a z tohoto důvodu měl na této linii zájem i Stalin.[23] Jednak tím chtěl legalizovat východní hranici SSSR na Curzonově linii a zároveň posílit svůj vliv ve střední Evropě, resp. posunout jím ovládané Polsko co nejvíce na západ. Postupimská dohoda ovšem nebyla uznána za stejně významný akt jako mírová smlouva s Německem, které v té chvíli nebylo subjektem mezinárodního práva, a definitivní potvrzení hranic bylo odloženo na dobu uzavření takové smlouvy.[24]

Jak vyplývá z textu samotné dohody, resp. části týkající se polských hranic, byla území bývalých Východních Prus přidělena pod sovětskou, resp. polskou správu. Na konci prvního odstavce oddílu B je zároveň uvedeno, že konečné stanovení hranic podléhá mírovému urovnání, přičemž je použito anglické slovo *peace settlement* namísto *peace treaty* (viz Příloha 13.3. Výtah z Postupimské dohody).[25] Zatímco polská delegace z toho v pozdějších letech vyvodila závěr v tom smyslu, že není třeba mírové smlouvy, když samotný stav míru nastal, SRN vykládala tuto pasáž striktně jako nutnost smluvního řešení.

Polská otázka provázela prakticky všechna jednání antihitlerovské koalice, ale její důležitost se v průběhu války měnila. Na počátku se ještě velmoci shodly na obnově Polska, jednalo se o otázku principu. Spory se ale objevily s otázkou hranic obnoveného Polska, neboť Stalin vstupoval do jednání od počátku s úmyslem udržet území, které získal paktem s Hitlerem. Konference v Teheránu, Jaltě a především v Postupimi později ukázaly, že velmoci nejsou v tomto ohledu jednotné a polská otázka se stala jedním z nejsložitějších bodů jednání. Postupimská dohoda nakonec Stalinův územní zisk potvrdila a jako náhradu přidělila část německého území Polsku, její závaznost a výklad se staly ale na dlouhou dobu zdrojem konfliktu mezi Německem a Polskem (viz následující kapitoly).

---

[22] V této souvislosti se někdy hovoří o politice „zadržování komunismu". Šlo svým způsobem o politiku izolacionismu vůči Sovětskému svazu a státům, kterým byl násilně vnucen komunistický režim. Bývá často označována po svém tvůrci, prezidentovi USA, jako Trumanova doktrína.

[23] Pro potřeby práce jsem přejal polskou terminologii, která označuje území přidělená postupimskou konferencí Polsku jako Zieme Odzyskane, tedy Získaná území. Podrobně toto území na mapě viz Příloha 13.4. a 13.5.

[24] Postupimská dohoda je český název pro výsledek posledního jednání Velké trojky na Postupimské konferenci, kde se jednalo o rozdělení a následné vybudování poničené poválečné Evropy.

[25] Zatímco slovo *settlement* může znamenat smluvní dohodu i nesmluvní urovnání, slovo *treaty* má výhradně smluvní charakter.

3. Okolnosti vzniku polsko–německé hranice na linii Odra/Lužická Nisa

3.1. Historické hledisko

Úvodem této kapitoly je třeba zmínit. že vývoj polsko-německé hranice v letech před druhou i první světovou válkou je komplexní záležitostí, jejíž historie sahá až do desátého století, kdy vznikly v těchto oblastech první středověké německé a polské státy. Polští i němečtí autoři celé toto období interpretují různě a je třeba upozornit, že se tímto problémem zabývají historici již mnoho let. Konec druhé světové války představuje ovšem velký zlom, neboť události přesunů německého a polského etnika kompletně změnily složení obyvatelstva i území států, na nichž tato etnika po staletí žila.

Historické pozadí vývoje soužití polského a německého etnika na území Polska a Německa z polského pohledu uvádí ve své knize *Polska i Niemcy* například Jędrzej Giertych, který vychází z předpokladu, že systém fungující v letech 1466-1660 na území Východního Pruska, tedy dobrovolné uznání svrchovanosti Polska výměnou za rozsáhlou vnitřní autonomii, byl nejrozumnějším řešením vzájemného soužití. Podle Giertycha by se totiž jakákoliv přímá unie německé kolonie se vzdáleným mateřským územím stala příčinou dalšího nového *Drang nach Osten*, tedy pochodu na východ, majícího za cíl zničení Polska.[26] Konstatuje, že není otázkou, zda se práva Polska na Získaná území opírají o princip odměny namísto vůle lidu, který na nich žil před rokem 1939. Z Giertychových úvah je patrné, že existovaly spory nejen o to, jak se má soužití Němců a Poláků uspořádat, ale zda vůbec ještě je toto soužití v podmínkách míru možné. Polská zahraniční politika se během války rozhodla tento problém řešit odsunem německého etnika z budoucího území osvobozeného Polska a spor se tedy transformoval v otázku, z jaké oblasti se má odsun vlastně konat, resp. kde bude hraničit Získané území s Německem.

Jedním z faktorů, které polská zahraniční politika zdůrazňovala, byl obecný demografický vývoj Získaných území v několika posledních desetiletích. Oficiální německé statistiky z období před první i druhou světovou válkou totiž dokazují, že se německy mluvící obyvatelstvo z tohoto území dlouhodobě přesouvalo směrem na západ.[27] Giertych z toho například vyvozuje závěr, že poválečný odsun německého obyvatelstva je

---

[26] GIERTYCH, J.: Polska i Niemcy, Wydawnictwo Nortom, Wrocław, 1996, str 45
[27] GIERTYCH, J.: Polska i Niemcy, Wydawnictwo Nortom, Wrocław, 1996, str.53

v podstatě jen vyvrcholením a zároveň zakončením tohoto procesu.[28] Polská reprezentace také poukazovala na fakt, že stěhování polského a německého obyvatelstva není srovnatelné, protože ke stěhování, vyhánění a migraci Poláků došlo v důsledku německé a sovětské okupace během první a druhé světové války několikrát po sobě a to v obou směrech, zatímco německé etnikum bylo tímto způsobem přesunuto až rozhodnutím postupimské konference.

Z hlediska ekonomického se jednalo na německé straně jednoznačně o ztrátu území a odsun obyvatelstva byl označen pojmem vyhnání. Určitou úlohu hrál i spor o zemědělskou půdu, neboť část německé veřejnosti chápala Získaná území jako ztrátu potravinové základny a obávala se hladu. Tento faktor ovšem ztrácel na důležitosti v důsledku vysokého růstu produktivity západoněmecké a později i východoněmecké ekonomiky, které se staly v pozdějších letech plně soběstačné jak v průmyslové, tak zemědělské produkci. Giertych například uvádí, že zemědělská produkce na Získaných územích nebyla a ani nemohla být obilnicí Německa, protože nízká produktivita místních zemědělských družstev výrazně závisela na německých dotacích, které před válkou plynuly z Berlína. V oblasti průmyslové produkce se jednalo o velmi podobný problém, neboť míra produkce oceli a surového železa ve srovnání s ostatními částmi Německa díky slabé výkonnosti stále klesala.[29]

Dodatečné komplikace vzniklé na základě Postupimské dohody pro budoucí polsko-německé vztahy měly více příčin. Základním problémem se stala skutečnost, že faktickým garantem polského osídlení na západě se stal SSSR, který si tímto Polsko výrazným způsobem zavázal. Spojené státy i Velká Británie neskrývaly odpor vůči této hranici, který rostl s tím, jak se postupně vyhrocovala budoucnost Německa. To spolu s rozhodnutím o vysídlení mnohamilionové menšiny a silným traumatem z války prohloubilo propast a ve svém důsledku výrazně posílilo nepřátelství především Němců vůči Polákům.[30] Zároveň se polemiky o hranicích mezi Německem a Polskem staly výhodným tématem politiků obou stran a spolu s německou otázkou se tento problém stal na dlouhá léta součástí konfliktů v evropské a často i světové politice.

---

[28] „Wielka emigracja z 1945 roku i później, która wyrzuciła miliony Niemców z Ziem Odzyskanych i wprowadziła tam miliony Polaków, była w rzeczywistości tą samą wymianą, tyle że na gigantyczną skalę, która odbywła się spontanicznie, choć powoli, od pokoleń."

[29] GIERTYCH, J.: Polska i Niemcy, Wydawnictwo Nortom, Wrocław, 1996, str. 59.

[30] PACZKOWSKI A.: Půl století dějin Polska 1939-1989, Academia, Praha, 2000, ISBN: 80-200-0737-7, str. 90.

3.2. Průběh hranice odsouhlasený Postupimskou dohodou

Hraniční linie mezi Polskem a Německem byla na základě výsledků jednání v Jaltě stanovena po linii Lužické Nisy směrem od československých hranic až po ústí do Odry, dále po Odře až ke Štětínu. Toto město ležící na Odře připadlo celé Polsku, proto jej hranice obešla západním směrem a přes štětínský záliv pokračovala do Baltského moře. Spojenci na Stalinův nátlak definitivně ustoupili z původního záměru místo po Lužické Nise vést hraniční linii po Kladské Nise. Výsledkem tedy byla nejkratší možná hranice vedoucí od Baltského moře až k československé hranici. Hranice tedy byla „narovnána" a kromě oblasti kolem Štětína vedena prakticky plně korytem řek, což byla pro Polsko strategická výhoda.[31]

Polsko argumentuje v oblasti mezinárodněprávní na fakt, že válka byla započata útokem Třetí říše bez vyhlášení války dle mezinárodního práva. Cílem Německa bylo ve spolupráci se Sovětským svazem totální zničení Polska. Německo tedy z tohoto hlediska po prohrané válce nese následky nejen za prohru jím vedené války, ale i za devastaci Polska s ní spojenou.[32] Mezinárodněprávní kontext má ovšem dvě roviny: jak a proč Německo území za linií Odra/Lužická Nisa ztratilo a jak a proč tato území získalo Polsko.

Ztráta německého území byla odůvodňována částečně jako kompenzace podle pravidel, která Němci sami vymysleli. Anexe teritoria cizího státu spojená s vysídlením obyvatelstva a konfiskací jejich majetku byla běžnou politikou Třetí říše. Polsko chápalo zábor území jako jedinou cestu, jak napravit totální zničení polského území. Území anektovaná v roce 1939, která se stala integrální součástí Třetí říše, byly velikostí i počtem obyvatel porovnatelné se Získaným územím.[33] Kromě toho obyvatelstvo žijící v této oblasti bylo z velké části polské.

Otázka správy Získaných území byla z pohledu Polska interní záležitostí, zatímco Německo bylo názoru, že se jedná o okupovaná území dle mezinárodního práva a neuznalo dohody mezi SSSR a Polskem týkající se správy této oblasti. Spor se tedy zpočátku vedl

---

[31] Velmi podrobně se vývojem stanovování polsko-německé hranice zabývá T. Marczak ve své knize Granica zachodnia w polskiej polityce zagranicznej w latach 1944 – 1950, především kap. 1-3.

[32] GIERTYCH, J.: Polska i Niemcy, Wydawnictwo Nortom, Wrocław, 1996, str. 68: „Byłoby to zbyt korzystne dla agresora, gdyby została do prawa międzynarodowego wprowadzona zasada, że można czynić co się chcę, gdy się vygra wojnę, ale nie można być ukaranym, gdy się przegra."

[33] GIERTYCH, J.: Polska i Niemcy, Wydawnictwo Nortom, Wrocław, 1996, str.69: celková plocha Wartheland a Gau Danzing-Westpreussen činila 86 295 km2, počet obyvatel na tomto území činil 9 081 000 osob (podíl národností: 86% Poláci, 5% Židé, 7% Němci).

v otázce svrchovanosti nad Získaným územím z hlediska Postupimské dohody. Z polského hlediska se jednalo o území s plnou svrchovaností Polské republiky na základě rozhodnutí velmocí, Německo se odvolávalo na klauzuli o nutnosti uzavření mírové smlouvy, jíž měla být otázka hranic definitivně řešena. Tedy z německého pohledu by se jednalo v tomto případě o jednostranný akt okupační mocnosti (v daný okamžik SSSR), která přidělila tato území Polsku a Postupimská dohoda by tedy byly pouze řešením statusu quo. Z mezinárodněprávního hlediska se jednalo o značně protichůdný výklad.

Polsko se odvolávalo na fakt, že Postupimskou dohodu uzavíraly okupační mocnosti jako subjekt mezinárodního práva jednající jako suverén na německém území. Za tyto mocnosti podepsali protokol prezident USA Truman, generalisimus SSSR Stalin a dva premiéři Velké Británie, Churchill a Attlee.[34]V otázce západních hranic je v bodě B. oddílu VIII. Stanoveno, že „šéfové vlád potvrzují, že konečná podoba západních hranic Polska bude určena mírem."[35] Závěr je tedy podle J.Giertycha ten, že velmoci jednají s tímto územím jako s bývalým územím Německa a neuvažují o tom, že by se stalo v budoucnu opět jeho součástí.

Krátce po válce se začaly objevovat první příznaky studené války a Polsko se spolu s Německem stalo v podstatě rukojmím tohoto ideologického konfliktu. Německo bylo rozděleno a Polsko se stalo vazalem Sovětského svazu. Za těchto mezinárodněpolitických okolností byla otázka polsko-německé hranice zakonzervována stejně tak jako nebylo možné sjednotit Německo. Jejich spoluúčast při rozhodování o vlastní budoucnosti byla velmi omezená, většina rozhodnutí týkající se teritoriální integrity byla Polsku i Německu nadiktována - proto obě země zastávaly v otázce hranice zpočátku zcela protichůdné stanovisko. Faktický stav ale naznačoval, byť to v prvních letech po válce nebylo ještě tak patrné, že hranice na Odře je v podstatě konečná a jde jen o to, jakým způsobem Německo a Polsko tuto otázku uzavřou.

---

[34] Churchill a jeho konzervativní strana těsně po skončení války v červnu 1945 prohráli všeobecné volby a premiérem se stal Clement Attlee.

[35] GIERTYCH, J.: Polska i Niemcy, Wydawnictwo Nortom, Wrocław, 1996, str.89: ,, Trzej Szefowie Rządów potwierdzają swoją opinię, że ostateczna delimitacja zachodnich granic Polski powinna poczekać do porozumienia pokojowego."

4. Polská a německá zahraniční politika po roce 1945

Konec druhé světové války přinesl Evropě mír, do polsko-německých vztahů vnesla rozhodnutí související s jejím koncem ale mnohé problémy. Po roce 1945 dochází k velikým územním a politickým změnám, prakticky každé důležité politické rozhodnutí je učiněno pouze se souhlasem či přímo z popudu jedné z vítězných mocností. Zatímco území Německé říše se ocitlo pod správou čtyř okupačních velmocí, z nichž každá měla jinou představu o poválečném uspořádaní, území celého Polska i velké části východního Německa se nachází pod správou Sovětského svazu a teritorium polského státu se přesouvá o několik set kilometrů na západ, viz mapa číslo 1.

Mapa 1 Znázornění změn polského území 1921-1939 a 1945

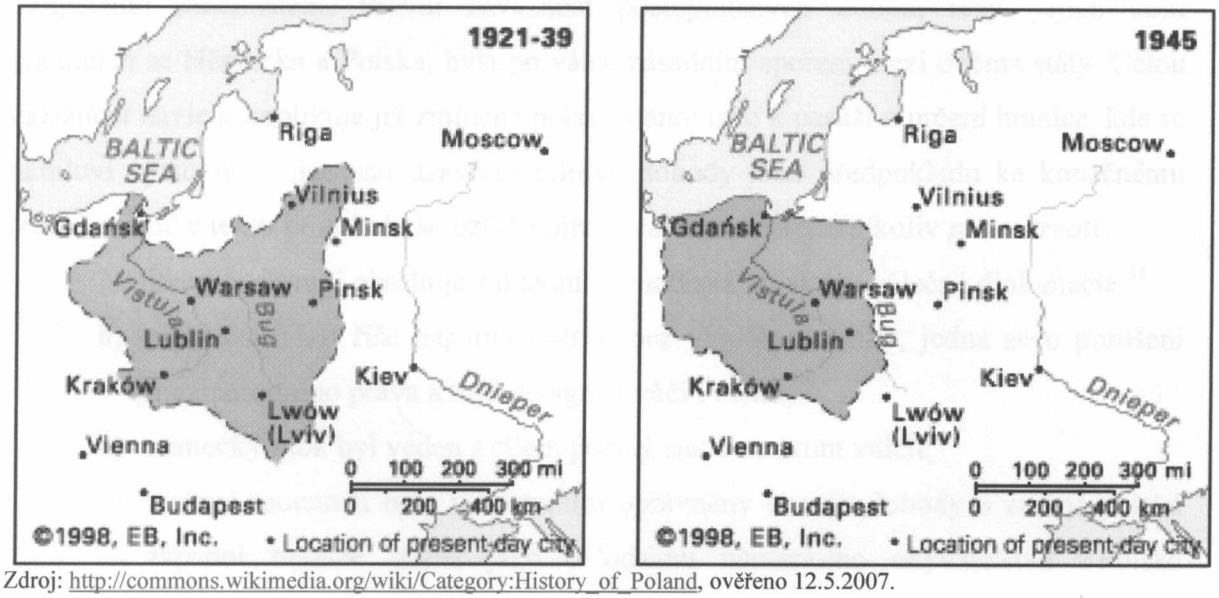

Zdroj: http://commons.wikimedia.org/wiki/Category:History_of_Poland, ověřeno 12.5.2007.

Východiskem pro polskou i německou zahraniční politiku jsou ujednání z Postupimské konference a faktický stav závislosti na Sovětském svazu, který je v Polsku umocněn přítomností Rudé armády na jeho území. Giertych například podotýká, že Německo samo způsobilo, že území Polska na východě zabral Sovětský svaz, když se na tomto dohodl Hitler se Stalinem 28. září 1939. Polsko tuto sovětskou anexi neuznalo a odmítlo ztracená území na východě země jakýmkoliv způsobem spojovat se Získaným územím na západě. Získání tohoto území chápala polská zahraniční politika především jako kompenzaci za škody způsobené Německem během války a obhajovala právo na toto území bez ohledu na fakt, zda by bylo či nebylo vráceno území zabrané Sovětským

svazem.[36] Podle Giertycha způsobili Němci ohromné křivdy Polsku jako takovému, ale i mnoha milionům Poláků osobně. Tyto křivdy nebyly způsobeny nějakou vyšší mocí, ani nebyly způsobené Polskem, byly následkem úmyslu zničit Polsko a všechny jeho obyvatele do jednoho.[37] Zabrání majetku německého obyvatelstva na Získaných územích a jeho odsun do Německa chápala polská politika jako projev absolutního morálního práva na odškodnění, které nemělo v historii obdoby. Z tohoto pohledu se jedná o realizaci principu kolektivní viny.

Spor se SRN existoval také ve výkladu právní závaznosti postupimských dohod. Polsko se totiž drželo výkladu, který považuje čtyři okupační mocnosti za plnoprávné zástupce poraženého německého státu. Tato jejich moc nebyla z polského hlediska ničím omezená a proto je rozhodnutí o Získaných územích pro Německo právně závazné. Stejný výklad se týká podmínky potvrzení těchto rozhodnutí v mírových smlouvách – Marczak ve své knize podotýká, že právo uzavřít takovouto smlouvu nenáleží Německu, ale opět okupačním mocnostem. Právní závaznost postupimských dohod, resp. jejich částí týkajících se Německa a Polska, byla po válce zásadním sporem mezi oběma státy. Celou záležitost navíc komplikuje již zmíněné polské stanovisko k pasáži o určení hranice, kde se nemluví výslovně o nutnosti uzavření mírové dohody jako předpokladu ke konečnému řešení, neboť v textu protokolu se užívá pojmu *peace settlement*, nikoliv *peace treaty*.

Následující shrnutí obsahuje základní východiska polské poválečné diplomacie:[38]

a) německá Třetí říše napadla Polsko bez vyhlášení války, jedná se o porušení mezinárodního práva a hrubou agresi vůči Polsku;[39]
b) německý útok byl veden s cílem polský stát a etnikum zničit;
c) vítězné mocnosti byly v Postupimi oprávněny uzavřít dohody o změně polské západní hranice stejně jako o odsunu německého obyvatelstva z Polska a Německo je těmito dohodami vázáno;
d) hranice na linii Odra/Lužická Nisa je konečná;
e) Získaná území nejsou kompenzací za území obsazená Sovětským svazem na východě Polska, nýbrž kompenzací za německý útok a útrapy z války.

---

[36] GIERTYCH, J.: Polska i Niemcy, Wydawnictwo Nortom, Wrocław, 1996, str.76.
[37] GIERTYCH, J.: Polska i Niemcy, Wydawnictwo Nortom, Wrocław, 1996, str.77.
[38] Podrobněji viz Granica polsko-niemiecka w świetle norm międzynarodowych in, Polska i Niemcy, Wydawnictwo Nortom, Wrocław, 1996.
[39] V této souvislosti má na mysli především pakt Ligy národů a Briand Kellogův pakt z roku 1928, který tuto formu agrese zapovídal, viz str 174 tamtéž.

Polsko je ovšem konfrontováno s kuriózní situací, když musí tato základní východiska prosazovat vůči dvěma státům, z nichž jeden je vnuceným přítelem a druhý vnuceným nepřítelem, aniž by o tomto bylo možno komplexně diskutovat, neboť hlavní slovo měl v této otázce Stalin. Manévrovací schopnosti Polska byly značně omezené, přesto se polští komunisté drželi výše uvedených východisek bez ohledu na Moskvu. Minimálním požadavkem zůstala až do šedesátých let podmínka uznání hranice.

4.1. Německá zahraniční politika po roce 1945

Předpokladem pro rozvoj smluvních vztahů mezi Spolkovou republikou Německo a Polskou lidovou republikou po druhé světové válce je evoluce politických doktrín k teritoriální a politické realitě území východně od linie Odra/Lužická Nisa na straně SRN. Z toho důvodu je lepší se držet periodizace odpovídající období od vzniku zahraniční politiky SRN do roku 1969, která je úzce spojena s Hallsteinovou doktrínou, a období nové východní politiky, tzv. Ostpolitik po roce 1969.[40]

Po vzniku samostatné Spolkové republiky Německo (7. září 1949) a založení Německé demokratické republiky (7. října 1949) byly položeny základy samostatné západoněmecké i východoněmecké zahraniční politiky. Otázka právní subjektivity obou vzniklých německých států se stala ale vážným problémem v jejich vzájemných vztazích, stejně tak jako počáteční vysoká míra závislosti obou států na okupačních mocnostech, která omezovala přirozenou reflexi německých obyvatel.[41] Dne 9. června 1950 prohlásila spolková vláda jakékoliv dohody týkající se sporných území sovětské okupační zóny a uzavřené Sovětským svazem za nulitní.[42] Ostře se proti změnám polsko-německé hranice stavěly i vzniklé svazy německých vyhnanců, tzv. landsmanšafty. 5. srpna 1950 byla ve Štutgartu přijata Charta německých vyhnanců, v níž se tito slavnostně zříkají pomsty a odplaty, což bylo chápáno v tehdejší SRN jako gesto k překonání sporů. Na oficiální mezistátní vztahy ovšem neměla Charta příliš veliký vliv. Toto se netýkalo obchodní

---

[40] Hallsteinova doktrína byl směr zahraniční politiky SRN přednesený 22. 9. 1955 K. Adenauerem v parlamentu. Tato doktrína hlásala, že SRN převezme obhajobu a reprezentaci zájmů Německa v mezinárodní sféře; současně se zavazovala, že přeruší diplomatické styky se všemi státy, které uznaly NDR. Platila do konce 60. let. Ostpolitik je předmětem kapitol 6.1. a 6.2.

[41] Ukončení činnosti Spojenecké kontrolní rad následovalo sice již v roce 1948, částečně suverénními se oba státy staly až v roce 1973 vstupem do OSN a plné suverenity dosáhlo Německo až během sjednocení podpisem smluv 2+4 v roce 1991.

[42] Nulitní - neplatná od samého začátku.

výměny, jež započala ihned po konci války a jejíž objem bez ohledu na diplomatické spory rychle stoupal.[43]

Z hlediska mezinárodního práva panovaly spory o zánik Německé říše, resp. o jejím pokračování v rámci SRN. Mezinárodněprávní legitimita SRN se odvozovala z Pařížské smlouvy ze dne 23. října 1954, v níž tři okupační mocnosti v západních sektorech v Německu (Velká Británie, Spojené státy americké a Francie) předaly část svých pravomocí do rukou SRN. Ta se cítila být právně pokračovatelkou Říše a z toho titulu jediným zástupcem všeho německého lidu. [44] Na základě toho pak vypracovala fundament své zahraniční politiky, která byla pevně zakotvena ve strukturách Západní Evropy.[45] Jejím základem se stala tzv. Hallsteinova doktrína, která byla na základě nároku na zastupování celého německého národa formulována v září roku 1955 v Bonnu a vycházela z principu, který uznání NDR třetím státem považoval za nepřátelský akt *(acte peu amical)*, jehož důsledkem bylo přerušení nebo nenavázání diplomatických styků. Tím bylo Polsko jako spojenec SSSR a zároveň NDR vyloučeno z možnosti jakéhokoliv smluvního řešení poválečných styků, neboť NDR uznalo jako suverénní stát. Vztah k NDR byl tedy do značné míry limitující i pro přístup SRN k zemím východního bloku, tedy i k Polsku.

Dalším faktorem ovlivňujícím vztahy SRN k Polsku byl její přístup k Postupimské dohodě. Jak již bylo řečeno výše, považovala se SRN za nástupkyni Německé říše, která kapitulovala pouze vojensky a nikoliv politicky. SRN principiálně zpochybňovala právní závaznost dohody přinejmenším do té míry, že se jako formálně i fyzicky okupovaná země s omezenou suverenitou necítila být oprávněná tyto dohody potvrdit minimálně do té doby, dokud se oba německé státy nesjednotí a nebude podepsána mírová smlouva. Tento fakt se asi nejvíce promítal do vnímání hranice na linii Odra/Lužická Nisa. Na jedné straně se obyvatelé SRN prostřednictvím politických stran jednoznačně postavili proti uznání této hranice, na straně druhé se proti tomu stavěla i politická reprezentace samotná. V září 1950

---

[43] LINDEMANN, M.:Anfänge einer neuen Ostpolitik? Handelsverhandlungen und die Errichtung von Handelsvetretungen in den Ostblock-Staaten, in: BLASIUS, R.A.: Von Adenauer zu Erhard. Studien zur auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland 1963, München,1994, str. 47.

[44] Německá literatura uvádí celou řadu teorií na obhajobu i popření tohoto výkladu, nejrozšířenější teorie vychází z toho, že se SRN stala pokračovatelkou Německé říše ve stejných hranicích z 31.12.1937, která byla později v souvislosti s Ostpolitik a revizí vztahu k NDR revidována na pokračování Říše v nestejných hranicích.

[45] SRN vstoupila 27. května 1952 do NATO a byla jedním ze zakládajících členů Evropského sdružení uhlí a oceli .

vydal Bundestag (dolní komora parlamentu SRN) prohlášení, které označilo uznání této hraniční linie za zločin na Německu.[46]

Klíčovou osobností v zahraniční politice západní části poraženého Německa se stal první kancléř budoucí Spolkové republiky Německo Konrad Adenauer (1949-1963).[47] Jeho křesťanské založení, podpora Spojených států a Vatikánu jsou základem jeho politiky. Ta měla za cíl sjednotit Německo a zařadit jej do západoevropských struktur. Jeden z jeho hlavních cílů bylo znovuzískání ztracených území na východě, neboť požadoval účast všech Němců na řešení teritoriálních otázek.[48] Jeho politika byla do značné míry závislá na podpoře USA, které pomocí sjednocení západního Německa realizovaly principy politiky *containmentu*. Výrazem Adenauerova balancování mezi USA a zájmy SRN, které se ne vždy s politikou USA slučovaly, byla jeho neústupnost ve věci uznání rozdělení Německa a jeho východní hranice. Adenauer považoval ztracená území za německé teritorium a nejdůležitější cíl viděl ve svobodném sjednocení Německa v hranicích z roku 1937.[49] V roce 1953 bylo vydáno nařízení, podle kterého byla západoněmecká kartografie povinna zobrazovat území Německa v hranicích z roku 1937 a ukazatele na důležitých dopravních tazích obsahovaly informace o vzdálenosti do bývalých východopruských a slezských měst nacházejících se nyní na území Polska.

Ani opoziční sociální demokraté (dále jen SPD) novou hranici zpočátku nepřijali a ostře se proti ní stavěli. Odsun Němců z Polska a Československa, který se v němčině obecně spíše označuje pojmem vyhnání, vyvolal v SRN veliký tlak mezi původními a nově příchozími obyvateli. Příčinou byl vysoký vzestup počtu obyvatel, vysoká hustota obyvatelstva i obrovské nároky na obnovu zničené země, která se zpočátku nezdála být zcela soběstačná. SPD navíc zastávala názor, že k rozhodnutí o odsunu německého obyvatelstva došlo na základě nepravdivých informací pod vysokým tlakem SSSR. Spory o údaje o odsunutém obyvatelstvu z území zabraných SSSR na východě Polska a odsunu Němců z Polska ze Získaných území hrají do určité míry roli dodnes. Obě strany užívají

---

[46] SCHÖLLGEN, G.: Geschichte der Weltpolitik von Hitler bis Gorbatscow 1941-1991, Verlag C.H.Beck, München, 2004, str. 22.

[47] Konrad Hermann Josef Adenauer (1876-1967) byl německý konzervativní politik, první poválečný kancléř Německa (1949–1963) a (též první) předseda Křesťanskodemokratické unie (1950–1966). Adenauer se řadí do generace politiků, kteří aktivně působili již za Výmarské republiky a po válce usilovali o vybudování svobodného demokratického německého státu.

[48] JACOBSEN, SCHWEITZER, H.A., SULEK, C., TRZECIAKOWSKI, J.: Bundesrepublik Deutschland – Volksrepublik Polen, Frankfurt am Main, 1979, str. 46.

[49] CHODUBSKI, A.: Ruch oporu wobec Trzeciej Rzeszy, Wydawnictwo Universytetu Gdańskiego, Gdańsk 1995, str. 53.

v interpretaci poměrů na tomto území v letech 1937-1945 různé statistiky, či spíše je rozdílně vykládají. SPD se ve svém stanovisku z července 1949 například odvolává na poměr polského a německého obyvatelstva k roku 1945, jež považuje na základě výsledků hlasování ve volbách z let před válkou toto území za oblast ryze německou, zatímco polští autoři poukazují na perzekuci polského etnika Německou říší a jeho demonstrativní absenci ve volbách a poměr vykládají zcela opačně.[50]

Podobně rozdílným způsobem interpretovaly obě strany hospodářské hledisko. Zatímo SPD poukazovala na důležitost Získaných území pro obživu obyvatel Říše, polští autoři relativizovali tento fakt údajnou neefektivností zemědělské i průmyslové produkce východopruských oblastí, jež byly dotovány Berlínem. Nesporným faktem ovšem zůstává, že mezi integrací odsunutých Němců v Německu a přesunutých východoevropských Poláků na Získaná území byl po válce viditelný rozdíl. Hospodářská obnova prováděná nově příchozím obyvatelstvem zde probíhala značně pomaleji než v Německu. To bylo dáno jednak pomalejším přesunem Poláků z území zabraného SSSR, a zároveň totální zkázou Získaných území zpustošených válkou a intenzívní poválečnou okupací SSSR.

Důležitým zlomem ve vztahu k východu byla Stalinova smrt (5. března 1953), která umožnila uvolnění ve vztazích mezi Sovětským svazem a Západem. Adenauer využil situace a 9. září 1955 oficiálně navštívil Moskvu, s níž SRN navázala diplomatické, obchodní a kulturní styky. Tyto dohody byly předpokladem pro vznik dialogu mezi SRN a státy východní Evropy, otázka sjednocení Německa a německo-polské hranice byla ovšem zablokována. Ještě 28. června 1956 prohlásil ministr zahraničních věcí SRN v Bundestagu, že Německo existuje v hranicích z roku 1937 a neuznává dohody uzavřené po porážce Německa.[51]

Polská vláda ukončila oficiálně válečný stav s Německem dne 18. února 1955 a učinila tak první krok k normalizaci vzájemných vztahů. Brzy se ovšem ukázalo, že jakákoliv změna je vázána na uznání polské západní hranice a snaha SRN o uzavření separátních obchodních smluv jako náhrady za navázání diplomatických styků není možná, neboť narazila na straně Polska i ostatních zemí východního bloku na odpor. V roce 1957 přišel polský ministr zahraničních věcí Adam Rapacki s návrhem na vytvoření zóny bez jaderných zbraní v oblasti střední Evropy, která by zahrnovala obě Německa, Polsko a

---

[50] Das Problem der Oder-Neiße-Linie, Vorstand der SPD, Hannoversche Presse, Druck- und Verlagsgesellschaft m.b.H., Hannover, 391/20 000/7, 1949, str 4.

[51] GIERTYCH, J.: Polska i Niemcy, Wydawnictwo Nortom, Wrocław, 1996, str.79.

Československo.[52] Faktickým cílem Polska bylo skrze odzbrojení získat více politické svobody v zahraniční politice a méně závislosti na Sovětském svazu, přičemž Němcům měl tento plán přinést zmírnění napětí vzniklé zbrojením SRN. SRN tento plán ovšem odmítla, neboť v něm viděla ohrožení vlastní bezpečnosti a první krok k neutralizaci Německa a především pak uznání NDR jako samostatného suverénního státu. Polsko-německé vztahy se opět vrátily do bodu nula.

4.2. Zvláštní role NDR

NDR se zpočátku stejně jako SRN považovala za jedinou nástupkyni Německé říše a za jediného platného zástupce všeho německého lidu. Tento princip byl v padesátých letech opuštěn, neboť vedení NDR začalo považovat vznik SRN za moment konstituce dvou zcela nových států a zánik Německé říše tím pádem datovalo na 8. května 1945. Mezinárodněprávní legitimitu NDR odvozovala z jednostranného navázání diplomatických styků na nejvyšší úrovni mezi SSSR a NDR, k němuž došlo 25. března 1954.

Vnitřní krize NDR a tlak SSSR na její politickou reprezentaci byly příčinou, že se představitelé NDR v roce 1950 byli nuceni dohodnout s Polskem na smlouvě o vzájemné hranici. Tato rámcová smlouva byla vypracována jako potvrzení postupimských dohod a byla podepsána za německou stranu O. Grotewohlem a G. Deringerem, za polskou potom J. Cyrankiewiczem a S.Wierbłowským dne 6. července 1950 v Zhořelci. První článek této dohody (dále jen Zhořelecká smlouva) považuje existující hranici mezi NDR a Polskem za platnou hranici obou států.[53] NDR přes počáteční snahu o diskuzi o průběhu hranice především ve Štětínském zálivu byla nucena pod tlakem SSSR uznat hranici podle sovětských představ a v otázce Získaných území ustoupila z požadavku pasáže o „zřeknutí se“ jich, neboť musela přistoupit na polský výklad, že není čeho se zříci. Zároveň se NDR vzdala části ostrova Usedom i města Štětín a na několik následujících let tak uznala takto smluvně upravený vztah mezi oběma státy za platný.[54] Socialisticky internacionalismus donutil dva sousedy k porozumění, k němuž ještě zdaleka nedozrál čas.

---

[52] Tato iniciativa je dnes známa jako tzv. Rapackého plán, viz PARZYMIES, S.: Stosunki międrzynarodowe w Europie 1945-1999, Dialog, Warszawa, 1999,str. 136

[53] GIERTYCH, J.: Polska i Niemcy, Wydawnictwo Nortom, Wrocław, 1996, str.79: „Wysokie Układające się Strony deklarująwe wzajemnym porozumieniu, że ustawione i istniejące granice (...) stanowią międzynarodową granicę pomiędzy Polską, a Niemcamy“.

[54] Po stabilizaci komunistického režimu v padesátých letech přešla NDR do ofenzivní pozice a později požadovala některé změny ve smlouvě. Slabost režimu odkázaného na SSSR ovšem nedovolovala tyto požadavky prosadit.

5. Polská zahraniční politika před uzavřením Varšavské smlouvy

Předpoklady pro normalizaci vztahů se SRN se na straně Polska od konce války prakticky vůbec nezměnily, nadále zůstala prioritní polská západní hranice. Na tomto východisku nezměnila nic výměna vlády, ani tlak či podpora Sovětského svazu, územní integrita byla existenčním problémem polského státu. Na nátlak Sovětského svazu byla sice uzavřena Zhořelecká smlouva s NDR, na vztah se SRN to ale nemělo žádný vliv.[55]

SRN byla pro polskou komunistickou nomenklaturu ztělesním nacistického zla, jako pokračovatel Německé říše s celou řadou bývalých nacistů ve vysokých funkcích byla zároveň vděčným tématem státem řízených sdělovacích prostředků. Tato permanentní propaganda sice živila v polském obyvatelstvu veškeré negativní emoce z války, cílená likvidace polského obyvatelstva během války jí to ovšem velmi ulehčovala. Za těchto okolností setrvala zahraniční politika Polska na stejném bodě a dá se v podstatě říci, že jí vzniklá situace nedala ani jinou možnost. Jednání se SRN o jiných otázkách bez uznání západní hranice nepřicházela v úvahu, určité dohody bylo dosaženo v roce 1963 pouze obchodní smlouvou.[56] Ta se zabývala výhradně obchodní výměnou a vzájemným platebním stykem a nepředpokládala navázání diplomatických styků.

Polsko, SRN i NDR se dostaly do uzavřeného kruhu vzájemně provázaných existenčních zájmů, neboť SRN usilovala o znovusjednocení Německa a navázání diplomatických styků s Polskem, čehož nemohla dosáhnout bez uznání polských hranic a suverénní NDR. Navíc potřebovala souhlas SSSR, který ovšem podmiňoval diskuzi uznáním statu quo. Kruh uzavírá fakt, že ani Polsko nemohlo samostatně jednat se SRN, i kdyby chtělo, neboť bylo nuceno podporovat NDR jak to požadoval SSSR. Po srpnové intervenci zemí Varšavského paktu do Československa v roce 1968 ovšem SSSR usiloval o zlepšení svého mezinárodního postavení a přišel s návrhem konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě a modu vivendi mezi SRN a NDR.[57] Do mezinárodních vztahů vstoupilo všeobecné uvolnění a podmínky přály kompromisům.

---

[55] Více ke Zhořelecké smlouvě viz str.25, oddíl Zvláštní role NDR.

[56] HACKE, C.: Die Aussenpolitik der Bundesrepublik Deutschland, Ullstein Buchverlage GmbH, Berlin, 2003, str. 111.

[57] HANDL, H., HON, J., PICK, O. a kol.: Vztahy SRN ke státům střední Evropy, Ústav mezinárodních vztahů,Praha, 1998, kap. A.I.6. str. 27.

Zájem Polska na vztazích se SRN se týkal převážně otázky uznání definitivnosti hranic a až do roku 1969 zastávala PLR v této věci tvrdou linii. K zásadním zlomu došlo 17. května 1965 po tom, co SRN prolomila odmítavou východoevropskou frontu dohodou s Rumunskem a Maďarskem a na německé politické scéně začaly být patrné změny ve vnímání vztahu k zemím východní Evropy. Šéf polské komunistické strany PSDS Wladysław Gomułka iniciativně sám vyjádřil ochotu uzavřít kdykoliv smlouvu se SRN, jestliže uzná hranice.[58] Rozhovory o této otázce mohly začít ale teprve potom, co k tomu dozrály podmínky na vnitropolitické scéně v obou zemích.[59] Meze polské diplomacii nastavila Ulbrichtova doktrína přijatá na setkání ministrů zahraničních věcí zemí Varšavského paktu 10. února 1967, která jako reakce na separátní normalizaci vztahů mezi Rumunskem a SRN zakazovala všem dalším členským státům jednání se SRN, pokud nebyla předtím uzavřena smlouva s NDR.[60] Tuto doktrínu prosadil především východoněmecký šéf SED Walter Ulbricht[61] za značné podpory samotného Gomułky, aby tak ztížil pozici SRN. Tvůrcům zahraniční politiky SRN dal bylo jasně dáno najevo, v jakých mantinelech se její přístup k východní Evropě může pohybovat.

---

[58] Władysław Gomułka (1905-1982) byl polský politik a šéf polské komunistické strany. Po válce krátkou dobu působil jako vicepremiér a ministr pro Získaná území. Během vykonstruovaných procesů byl v roce 1951 zatčen a odsouzen. Po propuštění v roce 1954 se vrátil s reformním programem do čela komunistické strany, kde setrval do roku 1970.

[59] PACZKOWSKI, A.: Půl století dějin Polska 1939-1989, Academia, Praha, 2000.

[60] GÖRTEMARKER, M.: Geschichte der Bundesrepublik Deutschland. Von der Gründung bis zur Gegenwart, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, 2004, str. 465.

[61] Walter Ulbricht (1893-1973) byl komunistický politik, předseda vlády NDR v letech 1960-1971.

6. Polská otázka v rámci německé Ostpolitik

Ještě v závěrečné fázi kancléřství Konrada Adenauera převzal iniciativu ministr zahraničních věcí Gerhard Schröder, když se mu podařilo 7. března 1963 prosadit uzavření obchodní smlouvy s Polskem a otevření obchodního zastoupení SRN ve Varšavě. S novou vládou v čele s Ludwigem Erhardem následovaly v tomtéž roce v zahraniční politice SRN nové akcenty.[62] Ta se ovšem vyznačovala vnitřním rozporem, který byl na jedné straně dán pocitem, že pokrok v řešení německé otázky je možný pouze postupným zmírňováním napětí, na druhé straně byla jasné, že se ústupky vzniklý status quo jedině upevňuje a změna vzdaluje.[63] Okolnosti v mezinárodní politice ovšem tlačily na SRN, neboť v době uvolnění mezi velmocemi byla ochota SRN k ústupkům ve východní politice příliš malá, přestože domácím kritikům se to zdálo být naopak. Pro státy východní Evropy byla snaha SRN o normalizaci vztahů pouze záminkou k izolaci NDR.[64] Další větší změny přišly až s kabinetem Velké koalice (1966-1969) Kurta Georga Kiesingera.[65] Ten neměl v úmyslu uznat NDR jako samostatný stát, usiloval ale o nějakou formu jejího zapojení do všeobecného uvolnění napětí, a proto přestal NDR úplně ignorovat.

Velká koalice současně usilovala zároveň o zlepšení německo-polských vztahů, které považovala za velmi důležité. Vyjádřila porozumění Polákům, kteří chtěli nyní žít v jednom státě s bezpečnými hranicemi. Polský stranický šéf Gomułka ovšem trval na bezpodmínečném uznání hranice na linii Odra/Lužická Nisa jako podmínce pro navázání diplomatických styků. Vláda Velké koalice vešla do dějin vzájemných vztahů především jako vláda odklonu od konfrontace a ostentativního nezájmu.[66] Křesťanskodemokratický kancléř Kiesinger hledal politické východisko pro zlepšení vztahů s Polskem v dočasné dohodě o vzájemných vztazích a teritoriálním statu quo. To

---

[62] Ludwig Erhard (1897-1977) - německý ekonom, ministr hospodářství bavorské zemské vlády v letech 1945-1949, poté spolkový ministr hospodářství do roku 1963 a poté až do roku 1966 spolkový kancléř. Jeho vláda navázala diplomatické styky s Izraelem i blízkovýchodními zeměmi. Pokračoval v zahájeném procesu evropské integrace. Byl stoupencem silné transatlantické spolupráce.

[63] BENDER, P.: Neue Ostpolitik. Vom Mauerbau bis zum Moskauer Vertrag, München, 1986, str.44.

[64] GÖRTEMARKER, M.: Geschichte der Bundesrepublik Deutschland. Von der Gründung bis zur Gegenwart, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, 2004, str. 462.

[65] Kurt Georg Kiesinger (1904-1988) – německý konzervativní politik (CDU), kancléř SRN v letech 1966-1969. Od roku 1933 byl členem NSDAP a během války šéf úřadu propagandy na ministerstvu zahraničních věcí. Po internaci 1945-1946 působil v CDU, v roce 1948 zbaven podílu na nacistických zločinech denacifikační komisí. Jako kancléř prosadil ekonomickou stabilizaci a úpravu vztahů s východními sousedy SRN.

[66] SCHÖLLGEN, G.: Geschichte der Weltpolitik von Hitler bis Gorbatscow 1941-1991, Verlag C.H.Beck, München, 2004, str. 64.

ještě ovšem nestačilo k tomu, aby byl samotný proces změny započat, ochota k ústupkům ze strany SRN byla příliš malá.

6.1. Obrat v zahraniční politice SRN vůči Východu

Nová definice zahraniční politiky SRN, deklarované odmítnutí násilí v ní, změna v přístupu k NDR a posuny ve vnímaní veřejnosti vedly ke sblížení sociálních demokratů v SPD a liberálních demokratů v FDP a umožnily tak vznik nové vlády v čele s Willym Brandtem. Osoba Willyho Brandta měla na zahraniční politiku SRN podobný vliv jako Konrad Adenauer. Brandt byl jako starosta Západního Berlína v letech 1957-1966 fyzicky i politicky uprostřed všeho dění, neboť se přímo potýkal jak s NDR, tak SRN. Po nástupu do funkce kancléře v roce 1969 začal prosazovat politiku uvolnění ve vztazích k Sovětskému svazu a jeho satelitům včetně NDR, což jeho politiku značně odlišovalo od Adenauera. Brandt nesouhlasil s proklamovaným provizorním statusem SRN a narozdíl od Adenauera nevěřil, že se německá otázka sama vyřeší.

Brandt prosazoval koncepci aktivního hledání cest, jak pomocí spolupráce a dobře cílené podpory tomuto řešení pomoci. Její základy načrtl v roce 1963 jeho blízký spolupracovník Egon Bahr, který označil silovou politiku Konrada Adenauera jako politiku slabosti, jejíž důsledkem je mimo jiné berlínská zeď a ztráta vlivu SRN ve východní Evropě.[67] Zároveň prohlásil, že změna v německé otázce může nastat pouze se souhlasem SSSR a tudíž bylo nutné především prohloubení spolupráce s Moskvou.[68]

6.2. Ostpolitik Willyho Brandta

Autor by rád na tomto místě zmínil důležitý faktor, který na německé vnitropolitické scéně tyto dalekosáhlé změny a ve svém důsledku i vznik Ostpolitik významně ovlivnil. Je jím aktivita německých církví a občanské společnosti, která postupně od konce války směřovala k přijetí hranice a jejímž cílem bylo konečné urovnání vzájemných vztahů. Dne 24. února 1962 zveřejnilo osm vedoucích představitelů protestantské církve v německém Tübingen memorandum, jež považovalo uznání hranice na linii Odra/Lužická Nisa za východisko pro normalizaci vztahů s Polskem i ostatními

---

[67] Příznačným mottem celé koncepce bylo heslo *Wandel durch Annäherung,* tedy sblížením ke změně.

[68] SCHÖLLGEN, G.: Geschichte der Weltpolitik von Hitler bis Gorbatscow 1941 –1991, Verlag C.H.Beck, München, 2004, str. 65.

východoevropskými státy. V říjnu 1965 zveřejnila Komora pro veřejnou odpovědnost při evangelické církvi stanovisko ke stavu vyhnanců a vztahu německého lidu k jeho východním sousedům. Na základě těchto politických iniciativ proběhla od listopadu do prosince 1965 korespondence mezi polskými a německými biskupy a v roce 1968 bylo vydáno několika prominentními katolíky tzv. bensberského kruhu prohlášení, které v otázce hranice významně vycházelo vstříc Polsku.

Všechny tyto změny, které se udály v přístupu občanské společnosti SRN, byly důležitou podmínkou pro změny v její zahraniční politice. Východní politika Brandtovy vlády byla zlomovým faktorem ve vztahu SRN, Polska a potažmo i SRN a celé východní Evropy. Východiskem této změny byla Brandtova koncepce spolužití obou německých států *miteinander* namísto žití vedle sebe *nebeneinander*.[69] Brandt vysvětloval tuto změnu jako jedinou možnost, jak zastavit další odcizování se SRN a NDR. Principem Ostpolitik je zahraničněpolitická ofenzíva vůči Východu, která nahrazuje pasivní nucenou toleranci předchozích let.

Velkou ránou pro Brandtovu zahraničně politickou koncepci byl vstup vojsk zemí Varšavské smlouvy do Československa v roce 1968. Teorie omezené suverenity, kterou vyhlásil Brežněv v souvislosti s touto intervencí, byla ze strany opozice vykládána jako důkaz naprosté závislosti dění ve východní Evropě na SSSR.[70] Teprve po roce 1969, kdy se po volbách ujala vlády sociálně-liberální koalice, se Ostpolitik stala jedním z pilířů zahraniční politiky SRN.[71] Ukázalo se ale, že nutnou podmínkou byl souhlas SSSR.

Tento vývoj je dodnes v SRN tématem mnoha komentářů. Například Peter Bender k tomuto vývoji poukazuje na vliv rozdělení Německa, které nejpozději po vstupu SRN do NATO a NDR do Varšavského paktu nebylo rozděleno pouze ideologicky, ale nyní každý jeho díl náležel jinému vzájemně nepřátelskému bloku, z nichž ani jeden neměl na znovusjednocení zájem.[72] Tento vliv je třeba brát v úvahu i při úvahách o normalizaci polsko-německých vztahů.

---

[69] CHODUBSKI, A.: Ruch oporu wobec Trzeciej Rzeszy, Wydawnictwo Universytetu Gdańskiego, Gdańsk 1995, str. 59.

[70] *Brežněvova doktrína*: názor, že socialistické zřízení v jakémkoliv socialistické státu je třeba bránit i za pomoci vojenské síly.

[71] JACOBSEN, SCHWEITZER, H.A., SULEK, C., TRZECIAKOWSKI, J.: Bundesrepublik Deutschland – Volksrepublik Polen, Frankfurt am Main, 1979, str. 46.

[72] BENDER, P.: Die Neue Ostpolitik und ihre Folgen. Vom Mauerbau bis zum Moskauer Vertrag, München, 1986, str. 29. Peter Bender (* 1923) – německý žurnalista a spisovatel. V letech 1961-1970 byl redaktorem rozhlasové společnosti WDR, 1970-1988 působil jako její korespondent v Berlíně a 1973-1975 pro ARD ve Varšavě. Od roku 1963 přispívá do týdeníku „Die Zeit". Zabývá se především vztahem SRN-NDR a Ostpolitikou.

6.3. Moskevská smlouva a tzv. Bahrův dokument

Rozhovory o podpisu dohody s Moskvou začaly za přítomnosti sekretáře Egona Bahra v lednu roku 1970.[73] Brandtův vyjednavač Bahr v Moskvě ovšem nediskutoval se svými sovětskými partnery pouze o záležitostech týkajících se SRN a SSSR. Jedním z mnoha bodů byla samozřejmě i otázka hranic, která se ve smlouvě explicitně projevila a stala se tak zdrojem nespokojenosti PLR. První tajemník PSDS se totiž obával závislosti jednání o smlouvě se SRN na SSSR. Proto je třeba zdůraznit, že paralelně vedená jednání mezi Polskem a SRN probíhala ve značně napjaté atmosféře, neboť SRN odmítla přejít ke konkrétním otázkám, dokud nebude celá záležitost odsouhlasena Moskvou.[74] Východiska zahraniční politiky SRN byla shrnuta v tzv. Bahrově dokumentu, což je v podstatě pracovní materiál obsahující názorovou výměnu mezi Bahrem a minitrem zahraničních věcí SSSR Gromykem. Článek 3 se zabývá mimo jiné garancí hranic tak, jak existují v den podpisu smlouvy, a skutečně je zmíněna západní hranice PLR, která je zde prohlášena za neporušitelnou.[75]

Smlouva SRN se Sovětským svazem (dále jen Moskevská smlouva) byla po odsouhlasení prezidentem USA Richardem Nixonem podepsána v Moskvě dne 12. srpna 1970. Podpis Moskevské smlouvy umožnil urychlení rozhovorů s Varšavou, které spěly k podobnému výsledku. Souběh rozhovorů s Moskvou byl důležitým aspektem procesu, neboť Sovětský svaz zavazoval k podpoře jednání o hranicích s PLR, jejichž potvrzení si SRN přála.[76]

---

[73] SCHÖLLGEN, G.: Geschichte der Weltpolitik von Hitler bis Gorbatscow 1941 –1991, Verlag C.H.Beck, München, 2004, str. 103.

[74] SCHÖLLGEN, G.: Geschichte der Weltpolitik von Hitler bis Gorbatscow 1941 –1991, Verlag C.H.Beck, München, 2004, str. 107.

[75] Varšavská smlouva, Moskevská smlouva, Bahrův dokument in: PLŠKOVÁ, J., Východní politika Brandtovy vlády v letech 1969-1974, Ústav mezinárodních vztahů, Praha, 1999, str. 157: „ Sie betrachten heute und künftig die Grenzen aller Staaten in Europa als unverletzlich... ."

[76] Některé pasáže byly z Moskevské smlouvy přejaty, blíže viz následující kapitola.

7. Varšavská smlouva 1970

Pro polskou stranu je otázka hranic neuralgickým bodem polské poválečné zahraniční politiky. Prvořadým zájmem polského státu bylo okamžité a definitivní uznání západních hranic na linii Odra/Lužická Nisa, zatímco vedení SRN trvalo na uznání prozatímním s odkazem na spojenecká ujednání z roku 1945, která vážou definitivní uznání polských západních hranic na mírovou smlouvu s celým Německem. V červenci 1950 uzavřelo Polsko s NDR Zhořeleckou smlouvu, v níž obě strany potvrdily polsko-německou hranici stanovenou velmocemi v Postupimi.[77] Vedení polského státu, církev i exiloví politici byli v požadavku na uznání hranice na Odře a Nise podle mezinárodního práva jednotní. Jednání o polsko-německé smlouvě začala dne 5. února 1970 ve Varšavě, hlavními body přitom byly hranice, otázka možnosti vystěhování Němců z Polska a hospodářské otázky.[78] Jednání otevřel oficiálně ve Varšavě státní sekretář Ferdinand Duckwitz v únoru 1970.

7.1. Sporné otázky

SRN byla toho názoru, že je možné uzavřít smlouvu o provizorním charakteru hranic, které by měly být definitivně určeny až mírovou smlouvou, zatímco Polsko si přálo hranici potvrdit s konečnou platností. Tento bod byl nejproblematičtější částí do podpisu Moskevské smlouvy nebylo možné v této oblasti pokročit.

Druhá sporná otázka měla spíše morální charakter a šlo v ní o postoj k odsunu německého obyvatelstva z území za Odrou a Nisou. Zatímco Polsko odsun považovalo za spořádané vysídlení v souladu s Postupimskou dohodou, z hlediska SRN to bylo a je bezpráví.[79] Z této sporné otázky vznikly dva odlišné pohledy na Němce, kteří po válce zůstali v Polsku. Německo požadovalo, aby německé menšině žijící v Polsku bylo umožněno svobodně se rozhodnout, zda se chtějí vystěhovat do NDR nebo SRN v souladu

---

[77] Více ke Zhořelecké smlouvě viz str.25, oddíl Zvláštní role NDR.

[78] SCHÖLLGEN, G.: Geschichte der Weltpolitik von Hitler bis Gorbatscow 1941 –1991, Verlag C.H.Beck, München, 2004, str. 108.

[79] PLŠKOVÁ, J., Východní politika Brandtovy vlády v letech 1969-1974, Ústav mezinárodních vztahů, Praha, 1999,str. 47.

s ustanoveními mezinárodního práva pro případ výměny území.[80] Polsko však považovalo tyto Němce za polské občany, jimž vycestování může, ale i nemusí být povoleno.

Další spornou otázkou bylo odškodnění za zločiny proti lidskosti způsobené polským občanům během války. SRN tento požadavek sice v podstatě neodmítala, nechtěla se na něm ale podílet sama a vyplácet odškodné polskému státu namísto přímo obětem. Z pohledu SRN bylo Polsko odškodněno ve velké míře již Získaným územím.[81] V tomto bodě se ukazuje opětovně rozdílné stanovisko mezi odsunem Němců na jedné straně a hospodářskými a finančními otázkami na straně druhé. Zatímco Polsko očekávalo od SRN vstřícnou hospodářskou spolupráci za zvýhodněných podmínek a nápravu určitých zločinů proti lidskosti, SRN zastávala stanovisko, které vázalo nápravu křivd na konkrétní fyzické příjemce a spoluodpovědnost NDR.[82] Budoucí hospodářská spolupráce by se tedy měla vyvíjet na čistě komerčním základě.[83]

Navázání vzájemných diplomatických styků bylo posledním sporným jednacím bodem. Polská strana zastávala názor, že předpokladem pro navázání diplomatických vztahů je určitá normalizace vztahů mezi oběma zeměmi a podle ní toto stadium dosud dosaženo nebylo a nebude do té doby, pokud se SRN bude zdráhat hranici na Odře. Vedení SRN ovšem požadovalo navázání diplomatických styků co nejdříve a polský argument neuznávalo. Shody nebylo dosaženo a SRN neprosadila navázání diplomatických styků do smlouvy tak, jak si přála.[84]

7.2. Průběh jednání a podpis smlouvy

Pozoruhodnou roli v jednáních o Smlouvě sehrály polské a německé církevní instituce, které vyzývaly k usmíření a přitom se přimlouvaly za ochotu přijmout politické a hmotné nevýhody. Prvním konkrétním krokem byl polský návrh smlouvy o konečném uznání stávajících polských hranic. SRN o tři dny později reagovala nabídkou jednání o zřeknutí se síly při zahrnutí problému hranic. Po vytvoření vlády Brandta a Waltra

---

[80] PLŠKOVÁ, J., Východní politika Brandtovy vlády v letech 1969-1974, Ústav mezinárodních vztahů, Praha, 1999,str. 47.

[81] Názor o odškodnění Polska Získaným územím byl široce rozšířen v celé západoněmecké společnosti.

[82] Polsko se v jednostranném prohlášení ze srpna 1953 vzdalo reparací ze SRN, to mu ovšem nebránilo požadovat na SRN odškodnění obětem nacistického režimu.

[83] PLŠKOVÁ, J., Východní politika Brandtovy vlády v letech 1969-1974, Ústav mezinárodních vztahů, Praha, 1999, str. 47.

[84] SCHÖLLGEN, G.: Geschichte der Weltpolitik von Hitler bis Gorbatscow 1941 –1991, Verlag C.H.Beck, München, 2004, str. 109.

Scheela následovala přípravná korespondence s Polskem.[85] V únoru 1970 byly zahájeny výměny názorů mezi státním tajemníkem německého ministerstva zahraničí Georgem Duckwitzem a zástupcem polského ministra zahraničí Winiewiczem, konaná střídavě ve Varšavě a v Bonnu.

Oficiální jednání bylo zahájeno v listopadu 1970 za účasti polského ministra zahraničních věcí Stefana Jędrychowskeho a spolkového ministra zahraničních věcí Waltera Scheela. Po tom, co návrh smlouvy prošel schvalovacím řízením v polské i německé vládě, došlo 7. prosince 1970 ve Varšavě k jejímu podpisu.[86] Pod Smlouvu se podepsal spolkový kancléř Willy Brandt, polský předseda vlády Józef Cyrankiewicz a oba ministři zahraničních věcí Walter Scheel a Stefan Jędrychowsky.

Při pietním aktu ve varšavském ghettu během jeho návštěvy v Polsku učinil kancléř nečekané gesto usmíření, když poklekl u památníku obětem hitlerovského režimu. Fotografie klečícího Brandta obletěla celý svět a vzbudila mimořádnou pozornost i v Polsku a Německu. Zatímco mimo Německo se pokleknutí považovalo za nesmírně odvážné, ale vstřícné gesto, v SRN rozpoutalo bouřlivou diskuzi o smyslu celé Ostpolitik.[87] Z reakce občanů na Brandtův odvážný krok vyplývá, že byla západoněmecká společnost v přijetí východní politiky rozdělená (grafické znázornění viz příloha Průzkum veřejného mínění 14.6.).[88]

---

[85] Walter Scheel (nar. 1919), německý politik (FDP). Od roku 1961 do roku 1966 byl ministr hospodářství SRN, v letech 1969 až 1974 ministrem zahraničních věcí a zástupce kancléře Willyho Brandta. V letech 1974 až 1979 by prezidentem SRN.

[86] Celý text Smlouvy viz příloha 13.1.

[87] HACKE, C.: Die Aussenpolitik der Bundesrepublik Deutschland, Ullstein Buchverlage GmbH, Berlin, 2003, str. 166.

[88] Více k dopadům uzavřené smlouvy na vnitropolitickou situaci v SRN viz kapitola 9.

8. Rozbor Varšavské smlouvy a souvisejících dokumentů

Předmětem této kapitoly je smluvní dokument, resp. soubor dokumentů, které tvoří celek Smlouvy o základech normalizace vzájemných vztahů. Jak vyplývá z předešlých kapitol, jedná se o výsledek dlouhých a náročných jednání, jejichž úspěšnost do značné míry závisela na mnoha okolnostech. Smlouva v zásadě řešila několik sporných otázek vyplývajících z tehdejších reálných poměrů a zároveň přitom položila základy budoucí vzájemné spolupráce.

Výsledná podoba Smlouvy je tvořena souborem několika dokumentů. Patří sem samotná Smlouva o základech normalizace vzájemných vztahů, výměna diplomatických nót Spolkové republiky Německo s velmocemi a jednostranné prohlášení obou stran, jež se skládá z polské „Informace" k otázce vysídlení a dalších nezveřejněných prohlášení a výhrad obou stran. Jak vyplývá už z názvu samotné Smlouvy (celý text viz příloha 14.1.), jejím stanoveným cílem není normalizace samotná, ale úprava základů normalizace vzájemných vztahů. Toto je odrazem úsilí vyjednavačů, kteří se snažili překlenout dvacet pět let trvající mezeru v komunikaci, a stalo se tak obsahem preambule. Polsko se v preambuli uvolilo nejmenovat útočníka z druhé světové války, aby byla Smlouva vyvážená, protože zmínka o válečné vině by si vynutila zmínku o následcích války utrpěných Německem. Třetí odstavec nazývá motiv smlouvy, čtvrtý odstavec přesahuje dvoustranné zájmy.[89]

V dalším odstavci se objevuje na žádost Polska důležitá zmínka o svrchovanosti, která se v tomto případě vztahuje mimo jiné k dříve německým územím vně Odry a Nisy a která se ještě v pozměněné podobě vyskytuje v operativním článku 1.

Hlavním tématem prvního článku jsou hranice, které jsou zde vymezeny jako záznam skutečného stavu, nikoliv dle mezinárodního práva. Tento odstavec je spornou historickou otázkou pro německé i polské historické badatele, protože existuje řada výkladů přiklánějících se jak na stranu úplné právní závaznosti tak na stranu naprosté bezvýznamnosti. V průběhu sjednocení Německa o dvacet let později sehrály spory o tento článek důležitou roli při budování nové státní koncepce sjednocené SRN. Celý článek má tři odstavce. První odstavec končí prohlášením, z jehož znění ale nevyplývá, že by toto

---

[89] Rozborem smlouvy se podrobně zabývá na str. 46-55 Jaroslava PLŠKOVÁ, viz Východní politika Brandtovy vlády v letech 1969-1974, Ústav mezinárodních vztahů, Praha, 1999.

prohlášení mělo závaznost i pro nástupce smluvních států. Zmínka o budoucnosti proto není základem pro budoucí úmluvy.[90]

Druhý článek vychází ze smlouvy s Moskvou, která byla podepsána o několik měsíců dříve téhož roku.[91] V podstatě jde o přepis jen s malými úpravami. Důležitým rozdílem ovšem je odvolání se na článek 1 Charty OSN, který smlouva s Moskvou neobsahuje. Tento článek je totiž garancí práva národů na sebeurčení, na lidská práva a základní svobody a pro SRN měl ve vztahu k Polsku zásadní význam.

Třetí článek dokládá, že SRN se nepodařilo prosadit požadavek okamžitého navázání diplomatických styků s Polskem. Ze znění prvního odstavce vyplývá, že nejdříve musí být ratifikována Smlouva. Druhý odstavec třetího článku vyjmenovává oblasti budoucí spolupráce, do níž se pod souslovím „jiné vztahy" zařazují i otázky spojování rodin a přesídlení polských Němců.[92]

Ve čtvrtém článku dochází ve srovnání s Moskevskou smlouvou k nepatrné změně, když se zde zmiňují i smlouvy smluvních stran se týkající. Tím jsou míněny úmluvy dotýkající se jak obou, tak i jen jednoho z partnerů, tedy především Postupimské dohody. SRN se tímto článkem snažila vytvořit vztah smluvního provizoria do uzavření mírové smlouvy.

Pátý článek uzavírá operativní část Smlouvy a obsahuje závěrečná ustanovení. Smlouva podle něj není nijak časově omezena a platí ve znění polského i německého jazyka naprosto stejně. Ratifikace je stanovena jako podmínka začátku platnosti Smlouvy.

8.1. Výměna diplomatických nót mezi Spolkovou republikou a třemi velmocemi

Výměna diplomatických nót byla pro SRN jediná možnost, jak zveřejnit stanoviska, která se jí nepodařilo prosadit do Smlouvy. Jejich právní závaznost je velice nízká, protože obsahuje prohlášení pouze jednoho ze smluvních partnerů. Obsahem těchto nót jsou práva čtyř velmocí a omezení pravomocí spolkové vlády. SRN tak touto cestou prohlašuje, z jakých pozic a mezinárodněprávního ukotvení Smlouvu podepisuje, aniž by tím ovšem pro Smlouvu z tohoto něco vyplývalo.

---

[90] PLŠKOVÁ, J., Východní politika Brandtovy vlády v letech 1969-1974, Ústav mezinárodních vztahů, Praha, 1999,str. 50.

[91] Smlouva mezi Svazem sovětských socialistických republik a Spolkovou republikou Německo.

[92] „Vágní" definice budoucnosti byla jedním ze zdrojů zklamání na straně SRN, viz kapitola Závěr.

Práva čtyř velmocí se zde zmiňují proto, aby se zdůraznila jejich nedotknutelnost Smlouvou. Západní velmoci byly garantem existence SRN a zároveň garantem její zahraniční politiky. Jednalo se především o otázku Západního Berlína, proto jejich práva nesměla být do doby podepsání mírové smlouvy nijak dotčena, aby se vzniklý status quo nevychýlil ve prospěch SSSR.[93]

Část pojednávající o pravomocích spolkové vlády objasňuje, že SRN podepisovala na základě Postupimských dohod Smlouvu nikoliv za suverénní celoněmecký sjednocený stát, ale jako jeden ze dvou německých států. Z toho vyplývá, že se budoucí sjednocené Německo nemusí cítit právně zavázáno touto Smlouvou.[94] Tím se objasňují mezinárodně právní okolnosti podpisu Smlouvy, protože z hlediska mezinárodního práva musela toto omezení spolková vláda přiznat, i když z jejího hlediska se v tomto případě jednalo o životní nutnost – jednalo se o jeden z důležitých německých vnitropolitických sporů.[95]

8.2. Polská „Informace“

Jednostranná „Informace“ je zpráva polské vlády, která je určena SRN a obsahuje představy Polska o řešení otázek, které vyplynuly z odsunu části německého obyvatelstva a zabrání části jeho území. SRN se sice podařilo tyto sporné body učinit body jednacími, Polsko se ovšem nenechalo donutit k smluvnímu ujednání jejich řešení. Podle polské vlády by řešení těchto otázek mělo přijít až v průběhu procesu normalizace ve smyslu po uzavření Smlouvy. Touto „Informací“ tedy Polsko objasňuje, jak si budoucí průběh řešení sporů o právo vysídlení polských Němců představuje.[96]

Polsko se především ohrazovalo proti případnému zneužití v otázce spojování rodin k emigraci Poláků za výdělečnými účely. Avšak neomezuje přesídlení Němců pouze na otázku sjednocení rodin, ale na všechny osoby, které chtějí vycestovat na základě své nesporné německé národnosti. Obě strany učinily kompromisní opatření v tom smyslu, že Polsko proces vysídlení bude kontrolovat jakožto stát mající státní moc na území,

---

[93] PLŠKOVÁ, J., Východní politika Brandtovy vlády v letech 1969-1974, Ústav mezinárodních vztahů, Praha, 1999,str. 51.

[94] PLŠKOVÁ, J., Východní politika Brandtovy vlády v letech 1969-1974, Ústav mezinárodních vztahů, Praha, 1999,str. 50.

[95] Smlouva by v jiném než takovém znění zcela jistě nebyla schválena v Bundestagu. Odvolání se na velmoci byla minimální podmínka opozice k jednání o Smlouvě - opozice se domnívala, že se poukazem na omezenou suverenitu SRN vlastně k ničemu nezavazuje.

[96] PLŠKOVÁ, J., Východní politika Brandtovy vlády v letech 1969-1974, Ústav mezinárodních vztahů, Praha, 1999,str. 52.

z něhož tito lidé chtěli odejít, a SRN se naopak bude procesu účastnit prostřednictvím svého zástupce v Polsku. V dlouhodobém horizontu se tato problematika stala jedním z nejvážnějších polsko-německých sporů na mnoho let dopředu, protože Polsko uvažovalo v rozsahu několika desítek tisíc osob, zatímco podle SRN se jednalo o řád stovek tisíců.[97] „Informace" nebyla v Polsku po mnoho let narozdíl od smlouvy samotné vůbec zveřejněna.

8.3. Další součásti smlouvy

Protože se SRN odmítla smířit s polskou představou o přesídlování Němců z polského území do Německa, přišla polská strana během jednání s důvěrnými vysvětleními, které se staly součástí Smlouvy. V nich Polsko ujišťuje, že nebude možnost přesídlení omezovat a oficiálně přistupuje na účast západoněmeckého velvyslance při přezkoumávání jednotlivých případů. Vyjednavači SRN považovali tuto garanci za dostatečnou, ne tak už ale garanci práv německé národnostní menšiny v Polsku. S jazykovým a kulturním ulehčením počítala polská strana až ve fázi normalizace zahájené podepsáním Smlouvy.

Součástí prohlášení byla také otázka reparací, kterých se Polsko zřeklo prohlášením z 23. srpna 1953. Polská vláda toto výslovně potvrdila a zároveň oznámila, že se toto prohlášení vztahuje na celé Německo. To jí ovšem nebránilo v tom, aby od SRN očekávala značné hospodářské ústupky.[98]

Německá prohlášení vycházejí z korespondence SRN se západními spojenci a obsahují prohlášení týkající se odsunu a individuálních práv. Spolková vláda zde zdůrazňuje, že podepsáním Smlouvy neuznává odsun německého obyvatelstva a s tím spojená opatření za právní a ve věci individuálních práv odkazuje na Vídeňskou úmluvu.[99] SRN tak zdůrazňuje, že Smlouvou nikdo neztrácí práva, která má podle západoněmeckého právního řádu, např. svou státní příslušnost.[100]

---

[97] SCHÖLLGEN, G.: Geschichte der Weltpolitik von Hitler bis Gorbatscow 1941 –1991, Verlag C.H.Beck, München, 2004, str. 109.

[98] Podobně jako v jiných zemích komunistického bloku se reparace transformovaly v přepokládanou hospodářskou pomoc ze strany SRN v podobě výhodně úročených úvěrů. SRN na tyto požadavky v případě Polska přistoupila, ale výměnou za to požadovala ochotu k ústupkům ve věci přesídlení Němců do SRN.

[99] článek 31, odstavec II, písmeno b Vídeňské úmluvy o smluvním právu.

[100] Varšavská smlouva, Moskevská smlouva, Bahrův dokument in: PLŠKOVÁ, J., Východní politika Brandtovy vlády v letech 1969-1974, Ústav mezinárodních vztahů, Praha, 1999 str 54.

9. Varšavská smlouva jako vyvrcholení vztahů SRN a PLR

Obě strany byly po podpisu smlouvy zklamány, neboť v mnoha bodech nedocílily toho, čeho si docílit přály. Varšava si slibovala hospodářskou pomoc na způsob odškodnění za zločiny způsobené Německem během války, SRN na druhou stranu očekávala mnohem vstřícnější postup Polska ve věci přesídlení polského obyvatelstva.[101] Obzvláště západoněmecká veřejnost vnímala ústupky učiněné Polsku jako příliš vysokou cenu za to, že podepsaná Smlouva negarantovala skoro nic, co z jejich pohledu garantovat měla.[102]

Polská „Informace" sice slibovala vysídlení Němců s nepopiratelným německým původem, rozhodnutí o tom ovšem bylo věcí svévolnou, pojem nepopiratelný německý původ nebyl smluvně definován. Kromě toho bylo užívání německého jazyka v Polsku zakázáno, řada jmen úředně změněna a zvláště potomci německé menšiny se již nebyli schopni německy dorozumět, což byl podnět pro zpochybnění jejich původu. Polsko možnost vystěhování všemožně omezovalo a jako jeden z důvodů uvádělo i tíživou hospodářskou situaci, jež by se odchodem kvalifikovaných sil ještě více zhoršila.[103] Přesto počet Němců, kteří se rozhodli pro odchod z Polska, po podpisu smlouvy skokově stoupl, jak je uvedeno v tabulce 1.

Tabulka 1: Počet vysídlenců německého původu po roce 1970

Rok	1970	1971	1972	1973	1974	1975
Počet	5624	25241	13476	8906	7825	7040

Zdroj: BOROWSKY, P: Deutschland 1969-1982, Hannover, 1982, str. 185

9.1. Vliv na vnitropolitickou situaci SRN

Uzavření smlouvy mělo pro vládu SRN osudové následky, neboť veřejné mínění a politická opozice v SRN obsah smlouvy odmítli a mnozí jej považovali za zradu německých národních zájmů. 23. února 1972 začala v Bundestagu třídenní debata o smlouvách se SSSR a Polskem a vládní koalice směřovala k ostrému konfliktu s opozicí,

---

[101] BOROWSKY, P: Deutschland 1969-1982, Hannover, 1982, str. 185.

[102] HACKE, C.: Die Aussenpolitik der Bundesrepublik Deutschland, Ullstein Buchverlage GmbH, Berlin, 2003, str. 165.

[103] BOROWSKY, P: Deutschland 1969-1982, Hannover, 1982, str. 185.

když se 23. dubna podařilo opozičním křesťanským demokratům vyhrát zemské volby v Bádensku Würtembersku a tím získat možnost vyhlášení konstruktivní nedůvěry v Bundestagu.[104] Vláda se přesto udržela, když bylo ve prospěch vyhlášení nedůvěry namísto 249 potřebných hlasů odevzdáno pouze 247. Neúspěch vyhlášení konstruktivní nedůvěry tak oběma stranám ukázal, že ani jedna nemá dostatečnou převahu. Opozice si ale zároveň byla vědoma rizika spojeného s nepřijetím dohody s NDR, která byla vázána na smlouvu se SSSR.[105] Vládě i opozici bylo jasné, že se musí dohodnout na nějakém kompromisním řešení.

Obě strany schválily v parlamentu společné prohlášení, v němž se specifikuje pohled SRN na právní závaznost hranic ze smluv v souvislosti se sporem o právní status SRN i Německa samotného. Vzniklou krizi to ovšem neřešilo, opozice se po dlouhých debatách přesto rozhodla pro smlouvy nehlasovat, nicméně pomocí zdržení se hlasování umožnila celý balík smluv projít a smlouvy tak v Bundestagu schválit. Průběh hlasování je uveden v tabulce 2.

Tabulka 2: Hlasování o smlouvách s Polskem a SSSR v Bundestagu

Průběh hlasování	Moskevská smlouva	Varšavská smlouva	Společné prohlášení
Počet odevzdaných hlasů	496	496	496
Ano	248	248	491
Ne	10	17	-
Zdrželo se	238	231	5

Zdroj: KISTLER, H.: Die Bundesrepublik Deutschland. Vorgeschichte und Geschichte 1945 – 1983, Stuttgart, 1985, str. 295

Podobně proběhlo hlasování ve Spolkové radě, kde se opozice taktéž zdržela hlasování, a SRN tím splnila podmínky sovětské vlády pro ratifikaci Moskevské smlouvy na straně SSSR a navázání diplomatických styků s Polskem. Pro SRN měly diplomatické styky prvořadou důležitost. Proto byl prvním velvyslancem ve Varšavě jmenován dosavadní velvyslanec v Paříži a ambasáda povýšena mezi tzv. velká velvyslanectví. Ambasáda SRN byla také prostředníkem ve styku polských úřadů se Západním Berlínem.

---

[104] SCHÖLLGEN, G.: Geschichte der Weltpolitik von Hitler bis Gorbatscow 1941 –1991, Verlag C.H.Beck, München, 2004, str. 116.

[105] BOROWSKY, P: Deutschland 1969-1982, Hannover, 1982, str. 33.

9.2. Význam pro další vztahy SRN a PLR

S uzavřením smluv s Varšavou a Moskvou docílila SRN uvolnění napětí ve vztazích se zeměmi východní Evropy. Spolu s ratifikací těchto smluv se dohodli členové NATO a Varšavského paktu na založení Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě.[106] Bezprostředně potom, co vstoupila v platnost smlouva uzavřená mezi SRN a NDR, začala v červenci 1973 v Helsinkách jednání. Mezi třiceti pěti účastníky bylo i Polsko a SRN, jejichž představitelé se zde poprvé od podpisu Varšavské smlouvy osobně setkali. U příležitosti Závěrečního aktu KBSE došlo k rozhovoru mezi spolkovým kancléřem Schmidtem a polským ministerským předsedou Gierkem, které určitý kompromis.[107] K jeho dosažení bylo nutné oboustranně ustoupit ze svých požadavků a najít pro obě strany přijatelné řešení. Schmidt přislíbil odškodnění ve výši 1,3 miliardy DM a Polsko jako protislužbu slíbilo výjezdní povolení pro 120.000 až 125.000 v Polsku žijících Němcům.

Dohoda byla podepsána 9. října 1975 ve Varšavě. Polsko obdrželo od SRN miliardový úvěr s výhodným úročením 2,5 procenta s lhůtou 20 let.[108] Výměnou za tuto pomoc bylo umožněno vycestování 124.966 osobám, k nimž přibylo dalších 81.000 v letech 1981/82, ti ovšem cestovali na turistické vízum. Přesto byl počet přesídlenců výrazně nižší než odhady červeného kříže. Tato dohoda byla velmi silně kritizována opozicí, která byla názoru, že takto regulované přesídlování bylo umožněno za velmi vysokou cenu. Proto byla uzavřena dohoda, která formulovala požadavek SRN na objektivní závazné ověřování původu, které mělo být základem pro přesídlování.

S ohledem na otázku vysídlení etnických Němců z Polska se vláda SRN usilovně snažila přimět polskou vládu o vylepšení podepsané dohody. Německý i polský červený kříž projevil ochotu spolupracovat při objasňování původu žadatelů a opozice smlouvu přijala. Spolková rada schválila smlouvu dne 12. března 1976 a 24. března 1976 byly

---

[106] Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě (KBSE) se konala poprvé v letech 1973-1975 v Helsinkách, účastníky byli všechny evropské státy (s výjimkou Albánie), SSSR, USA a Kanada. Konference sloužila zpočátku jako fórum pro výměnu názorů mezi znepřátelenými bloky. Státy východní Evropy prosadily uznání poválečných hranic a zintenzivnění hospodářské výměny, Západ naopak prosadil své pojetí lidských práv, které pomohlo vzniku občanské společnosti v komunistických státech.

[107] Helmut Heinrich Waldemar Schmidt (nar. 1918) je německý politik (SPD), v letech 1969 byl ministrem obrany SRN, 1972-1974 ministr hospodářství a financí a od roku 1974 do roku 1982 zastával úřad spolkového kancléře. V současné době je spoluvydavatel týdeníku „Die Zeit".

[108] SCHÖLLGEN, G.: Geschichte der Weltpolitik von Hitler bis Gorbatscow 1941 –1991, Verlag C.H.Beck, München, 2004, str. 109.

v Bonnu vyměněny ratifikační listiny. V červnu 1976 navštívil polský stranický šéf Německo a tato návštěva byly chápána jako významné zlepšení vzájemných vztahů.[109]

SRN usilovala podobně jako ve vztahu k Francii v padesátých letech taktéž o založení německo-polské komise, která by přepracovala školní učebnice dějepisu a zeměpisu obou zemí.[110] Z tohoto důvodu se od roku 1972 střídavě ve Varšavě a Braunschweigu scházela na konferenci skupina historiků, zeměpisců a vydavatelů školních učebnic. Zde se ukázalo, jak silně je německo-polský vztah zatížen historií. Zatímco se v mnoha bodech docílilo relativně rychle konsenzu, v oblasti poválečného období se výklady velice lišily. V roce 1974 byla sice schválena společná doporučení, německou veřejnost ale pobouřilo, že bylo vysídlení Němců z Polska nazváno nuceným odsunem a nikoliv vyhnáním. Na základě tohoto faktu někteří němečtí zemští ministři kultury nebyli ochotni tato doporučení realizovat, což bylo důvodem pro velké zklamání na polské straně.

Dne 16. července 1977 byla podepsána smlouva o kulturní spolupráci, která předpokládala další existenci společné komise pro školní učebnice. Dále zahrnovala intenzivnější výměnu vědců, umělců, mladistvých a studentů a její součástí byl i Západní Berlín.[111] Ke konci sedmdesátých a počátkem let osmdesátých byl vztah obou zemí do velké míry ovlivněn vnitropolitickou situací v Polsku. Od listopadu 1979 se množily nepokoje z důvodu špatné hospodářské situace, byly založeny nezávislé odbory Solidarita a polská vláda, která se zpočátku problémy řešit ústupky, nevydržela tlak a byla nahrazena dne 13. prosince 1981 režimem stanného práva v čele s Wojciechem Jaruzelskym.[112] Po vyhlášení stanného práva proudila ze SRN do Polska materiální pomoc, kterou organizovaly církve nebo občanské spolky a která byla německou poštou podpořena zrušením poplatků.[113] Tato organizovaná pomoc do určité míry přispěla dalšímu vzájemnému porozumění.

---

[109] BOROWSKY, P: Deutschland 1969-1982, Hannover, 1982, str. 188.

[110] Tato kulturní iniciativa výrazně přispěla k normalizaci vztahů SRN a Francie v padesátých letech 20.století.

[111] BOROWSKY, P: Deutschland 1969-1982, Hannover, 1982, str. 188.

[112] Solidarita) vznikla v roce 1980 jako nezávislé odbory, ale významu nabyla jako masově podporované společenské hnutí které se postavilo režimu v tehdy komunistickém Polsku. Spolu s Výborem ochrany dělníků KOR přispěla k pádu komunismu.

[113] RHODE, G.: Die deutsch-polnischen Beziehungen von 1945 bis in die Achtziger Jahre, IN: Aus Politik und Zeitgeschichte, 11.3.1988.

9.3. Varšavská smlouva jako počátek polsko-německého usmíření

Ratifikace Moskevské a Varšavské smlouvy otevřela SRN cestu ke smlouvě o vzájemných vztazích s NDR, která byla podepsána 21. prosince 1972. Tím se oběma zemím otevřela cesta do OSN, do níž vstoupily 18. září 1973.[114] Varšavská smlouva tak vytvořila základ pro podstatné zlepšení vztahů mezi SRN a NDR, které zpětně ovlivňovalo i vztah k PLR. Bez ní by bylo navázání diplomatických styků, řízené přesídlování Němců z Polska a veškeré následné dohody po roce 1970 možné jen za velmi ztížených podmínek. Přesto po uzavření smlouvy nedošlo ihned k normalizaci vztahů, i nadále byly silně zatíženy minulostí.

Historickým a politickým vyrovnáním s Polskem se intenzívně věnuje Dieter Bingen (*1952), ředitel Německo-polského institutu, jehož práce odkrývá s odstupem času velmi zajímavé souvislosti.[115] Podle jeho názoru nebylo vyrovnání v počátcích vzniku PLR i SRN prakticky možné, neboť zahraniční politika spolkové vlády i vlády Polska neumožňovala z mnoha důvodů dialog. Od konce války se mezi Polskem a SRN množila nedorozumění, která byla způsobena útrapami polského obyvatelstva během válek, změnami státního teritoria a poválečnou intenzivní okupací Rudou armádou. Obava ze státního revizionizmu ze strany SRN byla natolik hluboko vžitá (a částečně živena státní propagandou), že po konci války byly podmínky pro komunikaci velmi ztížené, ne-li nemožné. Přitom Bingen je toho názoru, že SRN po svém vzniku prakticky vykonávala politiku, která byla založena na prázdné rétorice a právnickém dogmatismu, a reálná hrozba nebyla ani užita, ani uskutečnitelná.

Upozorňuje dále, že se politika Bonnu vůči Polsku vyznačovala pozoruhodným konfliktem kontinuity a změny, jež provázel spolkové vlády až do sjednocení po pádu berlínské zdi. Tento dvojí důraz, na jedné straně tradiční právní dogmatismus, na druhé pak zcela nový přístup s ohledem na nové podmínky, byl příčinou mnoha sporů uvnitř vládních koalic SRN.

Velmi zvláštní roli v celém procesu hrála taktéž NDR, stát, který po celou dobu své existence výraznou měrou ovlivňoval polsko-německý dialog. Polsko bylo nuceno provádět dvě německé politiky, přičemž při artikulaci svých zájmů muselo brát ohled

---

[114] PARZYMIES, S.: Stosunki międrzynarodowe w Europie 1945-1999, Dialog, Warszawa, kap. 6, str. 140.
[115] Podrobně viz http://skylla.wz-berlin.de/pdf/2001/p01-305.pdf, ověřeno dne 10.5.2007.

na všechny zúčastněné velmoci, především pak Sovětský svaz. Vztah mezi Polskem a NDR byl provázen celou řadou konfliktů, které nebyly a ani nemohly být díky tlaku SSSR a v podstatě i díky samotnému uspořádání komunistického bloku řádně řešeny, neboť nebyla k diskuzi o řešení těchto problému přizvána veřejnost. Je zajímavé, že podle Bingena nebyli polští komunisté jednoznačně srozuměni s existencí NDR v té formě, jak se vyvinula, neboť dle jeho názoru bylo delegacím ze SRN nejednou za zavřenými dveřmi vyjádřeno porozumění pro státoprávní i faktickou situaci, v níž se SRN ocitla.

Dalším důležitým momentem v polsko-německých vztazích byl faktor vnitropolitické situace, a to na obou stranách. Bingen jednoznačně vyzdvihuje přínos občanské společnosti při definování Ostpolitik, kdy v závěru šedesátých let veřejná aktivita více a více napomáhala dialogu s Polskem. Tento proces nebyl bez rizik a po uzavření Varšavské smlouvy vyústil v SRN v intenzívní parlamentní krizi. Na polské straně se pak do vzájemných vztahů velmi silně promítla vnitropolitická krize v polovině padesátých let. Jinými slovy s žádnou jinou zemí nebyly bilaterální vztahy SRN spojeny s takovou mírou sebekritiky a nutností překonat tolik vžitých stereotypů jako s Polskem. Z toho vyvozuje dva důležité závěry. Předně byl celý proces přibližování Polska a SRN ovlivněn latentním napětím mezi politickým realismem na jedné straně a morálním nárokem na straně druhé, který byl snad nejvíce patrný právě v polsko-německých vztazích. Celkově byla však jakákoliv aktivita SRN podřízena především jednomu dlouhodobému cíli, jímž bylo sjednocení Německa. Smlouva s Varšavou toho byla důkazem, neboť jedním z hybných momentů tohoto procesu byla nutnost ošetření vztahů s ostatními satelity Sovětského svazu, bez níž by řešení německé otázky nebylo vůbec možné.[116]

Další souvislosti odkrývá ve svých pracích publicista Peter Bender (*1923), který například ve svém komentáři k příspěvku Dietera Bingena uvádí tři stupně sblížení, jež byly předpokladem pro urovnání polsko-německých vztahů po druhé světové válce: normalizace, porozumění, usmíření.[117] Varšavská smlouva bezesporu vytvořila prostředky k prvnímu kroku, normalizaci vztahů po podpisu smlouvy již nic nebránilo. Další dva stupně vyžadovaly ovšem náročný proces intenzivního oboustranného a především otevřeného dialogu, který si žádá čas a vhodné podmínky.[118] Zdrženlivý postup polské vlády ve věci přesídlení obyvatelstva následující po podpisu Varšavské smlouvy, které se

---

[116] http://skylla.wz-berlin.de/pdf/2001/p01-305.pdf, ověřeno dne 30.4.2007.
[117] http://skylla.wz-berlin.de/pdf/2001/p01-305.pdf, ověřeno dne 30.4.2007.
[118] BENDER, P.: Neue Ostpolitik. Vom Mauerbau bis zum Moskauer Vertrag, München, 1986, str.44.

táhlo několik dalších let, narazilo nutně na nechápavou reakci západoněmecké veřejnosti a nemalé části její politické reprezentace, která smlouvu považovala za konečné řešení, tedy normalizaci vztahů spojenou s porozuměním i usmířením najednou.

Polské veřejné mínění, a to bez ohledu na to, do jaké míry bylo pod vlivem státní propagandy, ovšem nebylo na takový skok ve vzájemných vztazích připraveno. Vžité stereotypy, útrapy generace, která zažila válečné zločiny nacistického Německa, jehož značný počet členů byl ve vysokých funkcích SRN, nebyly zrovna dobrým předpokladem pro rychlé řešení. Německá strana si zároveň příliš ve svém bouřlivém vnitropolitickém sporu o polskou východní hranici nepřipouštěla, že i Polsko ztratilo svá východní území a že obyvatelé, kteří se po roce 1945 ocitli na Získaných územích, byli vysídlenci z území okupovaných Sovětským svazem. Pro Němce byla hranice nacionalistický problém, pro Poláky existenční otázkou: materiálně i psychologicky potřeboval tento „stát na kolech" jistotu svého teritoria.

V této souvislosti Bender upozorňuje na rozšířené mínění v západoněmecké veřejnosti, že SRN jednala v otázce hranic s Polskem věcně, zatímco Polsko dogmaticky, a tvrdí, že tomu bylo přesně naopak: Poláci mysleli historicky, zatímco Němci ideologicky. Poláci se domnívali, že v SRN pokračuje Výmarská republika a nacismus – nejprve požadavek na vrácení půdy, potom útok na Polsko. Problém spočíval podle Bendera v historicky podmíněném nedorozumění: Polsko vnímalo politiku SRN optikou německého Drang nach Osten, SRN naproti tomu odmítala komunistickou ideologii a zpočátku nejevila zájem s představiteli komunistických režimů vůbec jednat.

10.Závěr

Zatímco Varšavská smlouva měla Bonnu přinést konečnou normalizaci vztahů tím, že se vzdala nároku na území za linií Odra/Lužická Nisa a učinila tím historické gesto vůči Polsku, pro polskou stranu znamenala tato smlouva teprve počátek dlouhodobého procesu přibližování, který se vyznačoval obviňováním za zločiny z druhé světové války. Varšavská vláda viděla v uzavřené smlouvě především nástroj, jak řešit otázku odškodnění obětí války a požadovala konečné potvrzení hranice. Naproti tomu německé straně šlo především o pokračování uvolňování napětí a umožnění přesídlení etnických Němců na základě jejich svobodného rozhodnutí z Polska do SRN či NDR. Do jednání o smlouvě vstupovaly tedy obě strany se zcela odlišnými motivy.

K pokroku přispěla ve velké míře teprve západoněmecká veřejnost, která ve své činnosti skrze občanské instituce promítala své názory, jež se rok od roku posouvaly směrem k uznání statu quo jako definitivního stavu. Přesto je třeba upozornit na fakt, že přes všechny zahraničně politické aktivity SRN nikdy nepřekročila hráz danou jí Postupimskou dohodou. Veškeré uzavřené smlouvy byly buď přímo či nepřímo uzavřeny s odkazem na omezenou suverenitu SRN a tento nástroj se stal důležitým argumentem západoněmeckých vlád během obhajoby těchto smluv v parlamentu.

Přehnaná očekávání na obou stranách byla způsobena několika faktory. Jedním z nich je obecné vnímání minulosti na straně německé veřejnosti, jež se v roce 1970 domnívala, že podpisem smlouvy s Varšavou a uznáním hranice na linii Odra/Lužická Nisa dojde k obecnému usmíření. Ještě krátce po podpisu smlouvy nebyla ale více než polovina Poláků přesvědčena o tom, že je tím zajištěna její neměnnost, přestože tyto pochybnosti časem ubývaly.[119] Dlouholetá absence komunikace po válce zanechala hluboké stopy a bránila tomu, aby se Němci a Poláci sblížili tolik, jako například Němci s Francouzi.

Co se týče vztahu k NDR, z dostupné literatury týkající se vzájemného vztahu s Polskem je patrné, že jakákoliv forma urovnání byla možná pouze se souhlasem a vlastně podle scénáře Moskvy, a že uzavření Zhořelecké smlouvy z roku 1950 bylo ve srovnání s normalizací Polsko – SRN v podstatě administrativní záležitostí. Samozřejmě se

---

[119] HANDL, H., HON, J., PICK, O. a kol.: Vztahy SRN ke státům střední Ev.ropy, Ústav mezinárodních vztahů,Praha, 1998, kap. C.I. str. 146.

východoněmecká reprezentace stejně jako jejich kolegové ze SRN odmítala smířit s hranicí na linii Odra/Lužická Nisa a všemožně usilovala o její revizi. Povaha východoněmeckého státu ovšem nedovolovala tento spor reflektovat skrze veřejnost tak, jak to bylo možné v SRN. Demokratický deficit spočívající v násilné instalaci komunistického režimu v sovětské okupační zóně po roce 1945 Moskvou, na základě nějž SRN odmítla tento stát uznat a který byl tolik trnem v oku všem západoněmeckým politikům, ve svém důsledku limitoval urovnání s Polskem, jehož obyvatelstvo bylo po válce nuceno přijmout NDR jako socialistického bratra, aniž by se mělo k tomuto přátelství možnost propracovat. Přesto je trojúhelník vzájemných vztahů Polsko – NDR – SRN uceleným souborem provázaných politických vztahů, které se v době uzavírání Varšavské smlouvy vzájemně ovlivňovaly a podmiňovaly. Dalo by se dokonce říci, že tato oblast byla jedním z nejdůležitějších třecích bodů studené války.

Varšavská smlouva byla nejtěžším, ale také nejúčinnějším kusem práce pro polsko-německé vztahy. Zde začaly kontakty mezi občany obou zemí a to v takové míře, která se postupně vymkla kontrole polských úřadů. Počáteční snahu komunistického režimu omezovat za každou cenu počet osob, kterým bylo povoleno vystěhovat se do SRN nebo NDR, postupem času nahradila politika výměny těchto osob za výhodné úvěry. Podobný postup zvolila ve stejné oblasti i NDR a nutno dodat, že SRN na tento způsob vydírání přistoupila. S odstupem času lze pozorovat, že se tato taktika vyplatila, neboť tyto komunistické státy mohla nepřímo ekonomicky ovlivňovat.

Celkově lze tedy konstatovat, že Varšavská smlouva přispěla vzájemnému porozumění Němců a Poláků, byla ale jen jedním z mnoha kroků, které k urovnání vztahů vedly. Jejím hlavním přínosem bylo, že poskytla účinné nástroje pro komunikaci, která se po navázání diplomatických styků mezi SRN a PLR po ratifikaci smlouvy čile rozvíjela. Tím také přispěla k postupnému rozvoji polské občanské společnosti a přičinila se tak o to, že polský komunistický režim ztratil nad svými občany kontrolu.

V této práci se autor snažil přiblížit, jak obtížná tato cesta byla a upozornit na problémy, s nimž se oba státy po druhé světové válce musely vypořádat, aby mohly navázat dobré sousedské vztahy. Složitost tohoto procesu dokládá fakt, že k podpisu dohody došlo až dvacet pět let po válce a tento krok byl sám o sobě teprve počátkem.

11.Summary

This thesis deals with relations between Poland and Germany after the end of World War II. This phenomenon is closely related to the problem of the cold war and diplomacy.

The first part of the thesis starts with a short introduction and review of literature. Then the autor proceeds to the description of the history of Poland from 1939 through 1945 which encompasses the German invasion of Poland through to the end of World War II. Pursuant to the Molotov-Ribbentrop Pact, Poland was divided between Germany and the Soviet Union, which invaded eastern Poland. The thesis focuses resolutions made by Tehran, Yalta and Potsdam Conferences regarding Poland's postwar borders along the Oder and Neisse rivers and the Curzon line.

The second part of the thesis analyzes the Oder-Neisse line which marked the border between German Democratic Republic and Poland between 1950 and 1990. The line is comprised primarily of the rivers Oder and Lusatian Neisse and was subject to disagreement between Poland and Germany for many years. Steps made by Polish and German foreign politics which lead to peace settlement are also subject of the thesis.

The third part describes Ostpolitik (German for Eastern Politics) which is the politics of the "Change Through Rapprochement" principle, - as verbalised by Egon Bahr in 1963 - by the effort of Willy Brandt, Chancellor of the Federal Republic of Germany (West Germany), to normalise his country's relations with Eastern European nations The goal of the Ostpolitik of the 1970s was to surmount but not to reverse the existing status quo between the two German states and recognising the de facto existence of the Oder-Neisse Line as the border between Germany and Poland.

The fourth part is called The Treaty of Warsaw which is a treaty between West Germany and the People's Republic of Poland. It was signed on December 7, 1970. In the treaty, both sides committed themselves to nonviolence and accepted the existing border - the Oder-Neisse line.

The concluding part summarizes the importance of the Warsaw Treaty which was a very sensitive topic at the time as Poland was concerned that one day a German government would lay claim to some of the territory Germany lost after World War II; the transfer of territory was considered a generous compensation by the Soviet Union for the annexation of Polish territory east of the Curzon Line gained by Poland during the Polish-Soviet War (1919-1921).

12.Seznam zkratek

BdI	Budesverband der deustchen Industrie (Spolkový svaz německého průmyslu)
BdV	Bund der Vetriebenen (Spolek vyhnanců)
CDU	Christlich demokratische Union (Křesťansko-demokratická unie)
ČSSR	Československá socialistická republika
CSU	Christlich soziale union (Křesťansko-sociální unie)
DM	Deutsche Mark (německá marka)
EKD	Evangelische Kirche Deutschlands (německá evangelická církev)
FDP	Freie demokratische Partei (Svobodná demokratická strana)
KBSE	Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě
NATO	North Atlantic Threaty Organisation (Organizace severoatlantické smlouvy)
NDR	Německá demokratická republika
PLR	Polská lidová republika
PSL	Polskie Stronictwo Łudowe (Polská lidová strana)
PSDS	Polská sjednocená dělnická strana (Polska Zjednoczona Partia Robotnicza)
SPD	Sozialdemokratische Partei Deustchlands (Sociálnědemokratická strana Německa)
SRN	Spolková republika Německo
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik

13.Literatura

BENDER, P.: Die Neue Ostpolitik und ihre Folgen. Vom Mauerbau bis zum Moskauer Vertrag, München, 1986, ISBN: 3-423-04528-0

BIERLING, S.: Die Aussenpolitik der Bundesrepublik Deutschland: Normen, Akteure, Entscheidungen, München, Wien, 1999, ISBN:3-486-23637-7

BÓGDAŁ-BRZEZIŃSKA, A.: Globalizacja politiky stanów zjednoczonych 1945-1949, Warszawa, 2001, kap. 5, ISBN: 83-88766-19-8

BOROWSKY, P.: Deutschland 1945 bis 1969, Hannover, Fackelträger-Verl., 1993, ISBN 3-7716-2207-7

BOROWSKY, P.: Deutschland 1969-1982, Hannover, Fackelträger-Verl., 1987, ISBN 3-7716-2206-9

BRANDT, W.: Friedenspolitik in Europa, S. Fischer Verlag, Frankfurt am Main, 1968

GIERTYCH, J.: Polska i Niemcy, Wydawnictwo Nortom, Wrocław, 1996

GÖRTEMARKER, M.: Geschichte der Bundesrepublik Deutschland. Von der Gründung bis zur Gegenwart, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, 2004, ISBN: 3-596-16043-X

CHODUBSKI, A.: Ruch oporu wobec Trzeciej Rzeszy, Wydawnictwo Universytetu Gdańskiego, Gdańsk 1995, str. 49-64

HACKE, C.: Die Aussenpolitik der Bundesrepublik Deutschland, Ullstein Buchverlage GmbH, Berlin, 2003, ISBN: 3-548-36391-1

HANDL, H., HON, J., PICK, O. a kol.: Vztahy SRN ke státům střední Evropy, Ústav mezinárodních vztahů,Praha, 1998, kap. A.I.6 Vztah mezi SRN a Polskem, Maďarskem, Československsem 1945-1985, kap C.I. Německo a Polsko, ISBN: 80-85864-44-4

JACOBSEN, SCHWEITZER, H.A., SULEK, C., TRZECIAKOWSKI, J.: Bundesrepublik Deutschland – Volksrepublik Polen, Frankfurt am Main, 1979, ISBN: ISBN 3-7875-5256-1

KISTLER, H.: Die Bundesrepublik Deutschland. Vorgeschichte und Geschichte 1945-1983, Stuttgart, 1985, ISBN: 3-5061-5024-3

KRASUSKI, J.: Tragiczna niepodłegłość. Politika zagraniczna Polski w latach 1919-1945, Wydawnictwo Poznańskie, 2000, ISBN:83-7177-107-X

LEŠKA, V. a kol: Rusko, Polsko, střední Evropa: dědictví minulosti a současnosti, Ústav mezinárodních vztahů, Praha, 1998

LINDEMANN, M.,:Anfänge einer neuen Ostpolitik? Handelsverhandlungen und die Errichtung von Handelsvetretungen in den Ostblock-Staaten, in: BLASIUS, R.A.: Von Adenauer zu Erhardt. Studien zur auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland 1963, München,1994, str. 45-96

MARCZAK, T.: Granica zachodnia w polskiej polityce zagranicznej w latach 1944-1950, Wydawnictvo Universytetu Wroclawskiego,WRO, 1995, kap. 1,2,3

MÜLLER, H.: Dějiny Německa, Nakladatelství Lidové noviny, Praha, 1995, ISBN: 80-7106-125-5

PACZKOWSKI, A.: Půl století dějin Polska 1939 – 1989, Academia, Praha, 2000, ISBN: 80-200-0737-7

PARZYMIES, S.: Stosunki międrzynarodowe w Europie 1945-1999, Dialog, Warszawa, kap. 6, 1999, ISBN: 83-86483-94-6

PASTUSIAK, L.: Z tajników archiwów dipl., Wydawnictvo Adam Marszalek, Toruń, 1993, ISBN: 83-7322-401-7

PLECHANOVOVÁ, B., FIDLER, J.: Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941-1995., Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha, 1997, 3. Kapitola (Studená válka), ISBN: 80-85241-79-X

PLŠKOVÁ J., Východní politika Brandtovy vlády v letech 1969-1974, Ústav mezinárodních vztahů, Praha, 1999, ISBN: 80-85864-75-4

RHODE, G.: Die deutsch-polnischen Beziehungen von 1945 bis in die Achtziger Jahre in: Aus Politik und Zeitgeschichte, 11.3.1988

SANAKOJEV, P., Š, CYBULEVSKIJ, L., B.: Teherán, Jalta, Postupim: Sborník dokumentů, Svoboda, Praha, 1973, ISBN: 25-030-73

SCHÖLLGEN, G. : Die Aussenpolitik der Bundesrepublik Deutschland: von den Anfängen bis zur Gegenwart, Verlag C.H.Beck, München, 1999, ISBN: 3-406-42091-5

SCHÖLLGEN, G.: Geschichte der Weltpolitik von Hitler bis Gorbatscow 1941 – 1991, Verlag C.H.Beck, München, 2004, ISBN: 3-406-51093-0

WIPPERMANN, W.: Die Deutschen und der Osten. Feinbild und Traumland, Primus Verlag, Darmstadt, 2007, ISBN: 978-3-89678-343-1

Das Problem der Oder-Neiße-Linie, Vorstand der SPD, Hannoversche Presse, Druck- und Verlagsgesellschaft m.b.H., Hannover, 391/20 000/7, 1949

Granica polsko-niemiecka w świetle norm międzynarodowych in, Polska i Niemcy, Wydawnictwo Nortom, Wrocław, 1996

Varšavská smlouva, Moskevská smlouva, Bahrův dokument in: PLŠKOVÁ, J.: Východní politika Brandtovy vlády v letech 1969-1974, Ústav mezinárodních vztahů, Praha, 1999, ISBN: 80-85864-75-4

Internetové zdroje

Deutsch-polnische Beziehungen zehn Jahre nach der Unterzeichnung des Nachbarschaftsvetrages: Eine Werte- und Interessengemeinschaft?, adresa: http://skylla.wz-berlin.de/pdf/2001/p01-305.pdf , ověřeno dne 27.4.2007

Die Bibliothek des Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung , adresa: http://bibliothek.wz-berlin.de, ověřeno dne 27.4.2007

Bundeszentrale für politische Bildung, adresa: http://www.bpb.de/

LeMO: Lebendiges virtuelles Museum Online, adresa: http://www.dhm.de/lemo/ , ověřeno dne 27.4.2007

CNN, Protokoly z konferencí v Jaltě a Postupimi, adresa: http://www.cnn.com/SPECIALS/cold.war, ověřeno 27.4.2007

14.Přílohy

14.1. Smlouva mezi Polskou lidovou republikou a Spolkovou republikou Německo o základech normalizace jejich vzájemných vztahů [120]

Polská lidová republika a Spolková republika Německo –

BEROUCE v úvahu, že uplynulo již více než 25 let od konce druhé světové války, jejíž první obětí se stalo Polsko a která evropským národům přinesla těžké utrpení,

VĚDOMY si toho, že v obou zemích mezitím vyrostla nová generace, které má být zajištěna mírová budoucnost,

S PŘÁNÍM vytvořit trvalé základy pro mírové soužití a rozvoj normálních a dobrých vzájemných vztahů,

VE SNAZE upevnit mír a bezpečnost v Evropě

Článek 1

Polská lidová republika a Spolková republika Německo shodně konstatují, že nynější hraniční linie, stanovené v kapitole IX usnesení postupimské konference z 2.srpna 1945, od Baltského moře bezprostředně západně od Svinoústí a odtud podél Odry až po ústí Lužické Nisy a podél Lužické Nisy až k hranicím s Československem, tvoří západní hranici Polské lidové republiky.

Potvrzují nenarušitelnost svých nynějších hranic nyní i v budoucnu a vzájemně se zavazují neomezeně respektovat svou územní celistvost.

Prohlašují, že nemají vůči sobě územní nároky a nebudou takové nároky vznášet ani v budoucnu.

---

[120] Varšavská smlouva, Moskevská smlouva, Bahrův dokument in: PLŠKOVÁ, J., Východní politika Brandtovy vlády v letech 1969-1974, Ústav mezinárodních vztahů, Praha, 1999.

Článek 2

Polská lidová republika a Spolková republika Německo se budou ve svých vzájemných vztazích, jakož i v otázkách zajišťování bezpečnosti v Evropě a ve světě řídit cíli a zásadami zakotvenými v Chartě Organizace spojených národů.

Podle toho budou v souladu s články 1 a 2 Charty OSN řešit všechny své sporné otázky výlučně pokojnými prostředky a zdrží se v otázkách, jež se dotýkají evropské bezpečnosti, jakož i ve vzájemných vztazích, hrozby silou nebo použití síly.

Článek 3

Polská lidová republika a Spolková republika Německo podniknou další kroky k úplné normalizaci a k širokému rozvoji svých vzájemných vztahů, jejich pevný základ tvoří tato smlouva.

Jsou zajedno v tom, že rozšíření jejich spolupráce v oblasti hospodářských, vědeckých, vědeckotechnických, kulturních a jiných vztahů je v zájmu obou stran.

Článek 4

Tato Smlouva se nedotýká dvoustranných nebo vícestranných mezinárodních ujednání, která strany dříve uzavřely nebo která se jich týkají.

Článek 5

Tato smlouva vyžaduje ratifikaci a nabude platnosti v den výměny ratifikačních listin, která se uskuteční v Bonnu.

Na důkaz toho podepisují zplnomocněné osoby smluvních stran tuto smlouvu.

Stalo se ve Varšavě 7. prosince 1970 ve dvou rukopisech, každý v německém i polském jazyce, přičemž má každý text stejnou platnost.

Za Spolkovou republiku Německo:
Willy Brandt
Walter Scheel

Za Polskou lidovou republiku:
Józef Cyrankiewicz
Stefan Jędrychowski

14.2. Výtah z Jaltského protokolu týkající se polských hranic [121]

VII. POLAND

...

"The three heads of Government consider that the eastern frontier of Poland should follow the Curzon Line with digressions from it in some regions of five to eight kilometers in favor of Poland. They recognize that Poland must receive substantial accessions in territory in the north and west. They feel that the opinion of the new Polish Provisional Government of National Unity should be sought in due course of the extent of these accessions and that the final delimitation of the western frontier of Poland should thereafter await the peace conference."

[121] Zdroj: http://www.cnn.com/SPECIALS/cold.war/episodes/01/documents/yalta.html, ověřeno 27.4.2007.

14.3. Výtah z Postupimské dohody týkající se západní hranice Polska[122]

B. WESTERN FRONTIER OF POLAND.

In conformity with the agreement on Poland reached at the Crimea Conference the three Heads of Government have sought the opinion of the Polish Provisional Government of National Unity in regard to the accession of territory in the north 'end west which Poland should receive. The President of the National Council of Poland and members of the Polish Provisional Government of National Unity have been received at the Conference and have fully presented their views. The three Heads of Government reaffirm their opinion that the final delimitation of the western frontier of Poland should await the peace settlement.

The three Heads of Government agree that, pending the final determination of Poland's western frontier, the former German territories cast of a line running from the Baltic Sea immediately west of Swinamunde, and thence along the Oder River to the confluence of the western Neisse River and along the Western Neisse to the Czechoslovak frontier, including that portion of East Prussia not placed under the administration of the Union of Soviet Socialist Republics in accordance with the understanding reached at this conference and including the area of the former free city of Danzig, shall be under the administration of the Polish State and for such purposes should not be considered as part of the Soviet zone of occupation in Germany.

---

[122] Zdroj: http://www.cnn.com/SPECIALS/cold.war/episodes/01/documents/potsdam.html, ověřeno 27.4.2007.

14.4. Curzonova linie[123]

[123] Zdroj: http://pl.wikipedia.org/wiki/Granica_na_Odrze_i_Nysie.

14.5. Hranice na linii Odra/Lužická Nisa [124]

Žlutě znázorněné území zobrazuje tzv. Získaná území.

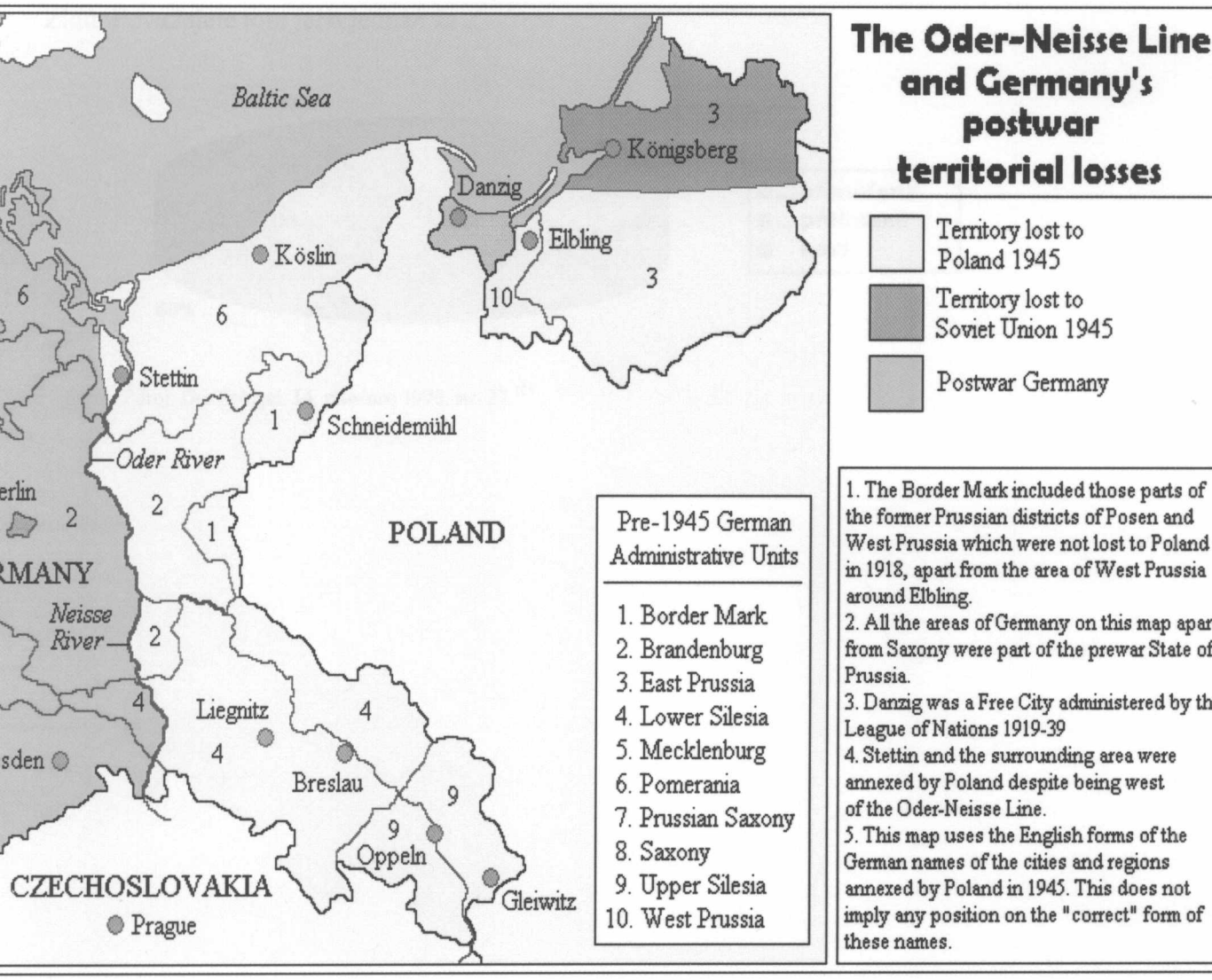

[124] Zdroj: http://commons.wikimedia.org/wiki/Image:Oder-neisse.gif.

14.6. Průzkum veřejného mínění v SRN z 14. prosince 1970

Spolkový kancléř Willy Brandt poklekl ve Varšavě před památníkem zavražděných Židů. Považujete toto jeho jednán za ...

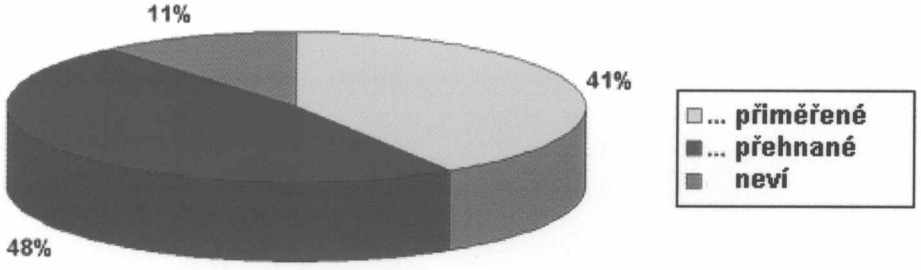

Zdroj: Der Spiegel, 14. prosince 1970, str. 27.[125]

[125] http://www.dhm.de/lemo/objekte/statistik/KontinuitaetUndWandel_umfrageKniefallBrandt/index.html, ověřeno dne 28.4.2007.